مثنوي دلڪشا

فقير قادر بخش بيدل

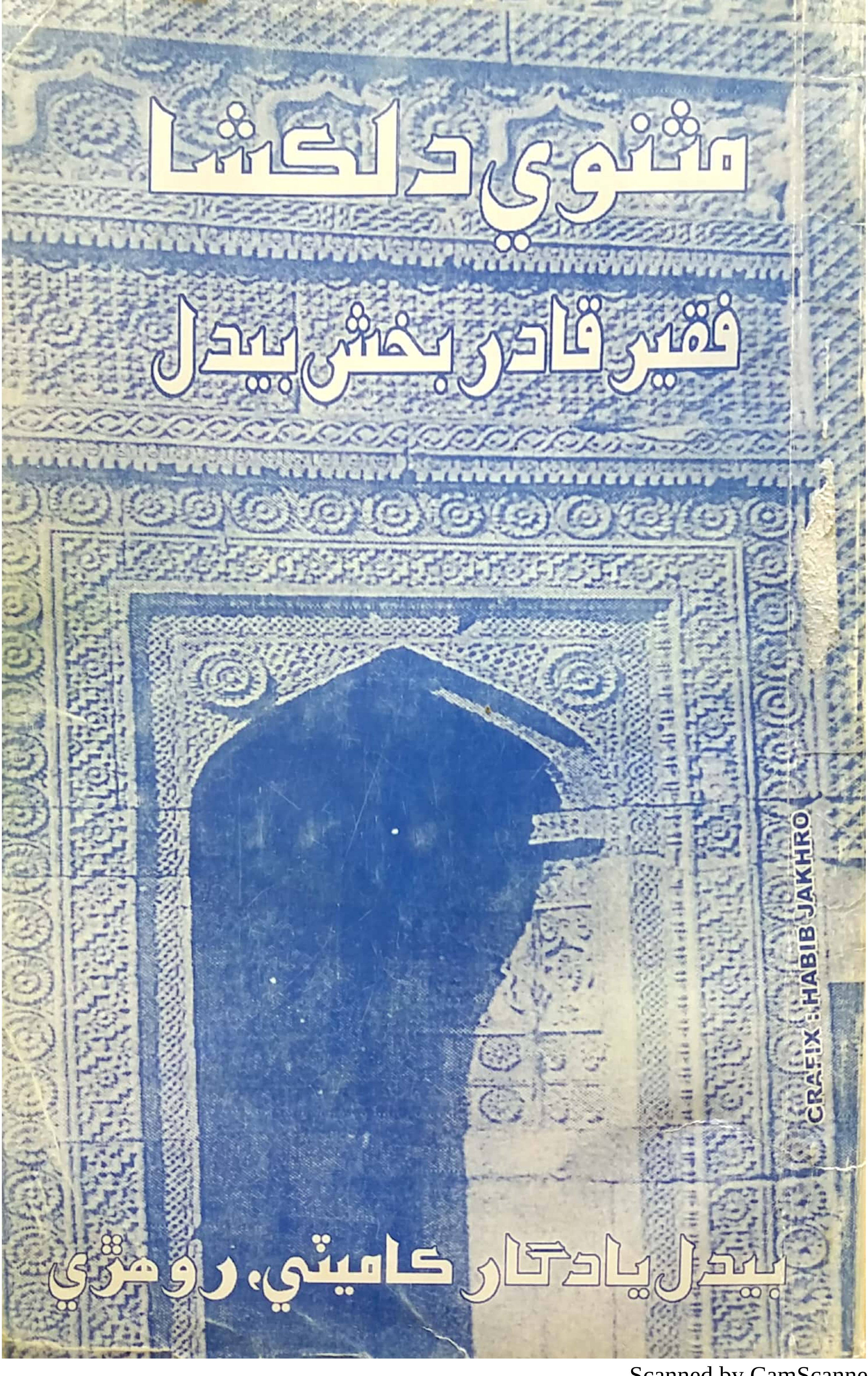

CRAFIX : HABIB JAKHRO

بيدل يادگار ڪاميٽي، روهڙي

Scanned by CamScanner

مثنوي دلڪشا

(فارسي)

از

فقير قادر بخش "بيدل"

سنڌي ترجمو

پروفيسر ڊي. ڪي منشاراماڻي

مرتب

ڊاڪٽر نواز علي شوق

بيدل يادگار ڪاميٽي

روهڙي

Scanned by CamScanner

هيءُ ڪتاب بيدل سائينءَ جي 137هين عرس جي موقعي تي ڇپرايو ويو

ڪتاب جو نالو: مثنوي دلڪشا (فارسي)

مصنف: فقير قادر بخش "بيدل"

تعداد: پنج سؤ

ڇپائي جو سال ۽ مهينو: ڊسمبر 2005ع

ڇپائيند: بيدل يادگار ڪاميٽي

قيمت -/60 رپيا

Scanned by CamScanner

پبلشر پاران

فقير قادر بخش"بيدل" سنڌ جو عظيم صوفي بزرگ هو. هُو عربيءَ، فارسي، سنڌي، سرائڪي ۽ اردو زبانن جو وڏو عالم ۽ بلند پايه شاعر هو. انهن سڀني زبانن ۾ سندن ڪلام موجود آهي، جيڪو تصوف جو املهه خزانو آهي. سندن ڪلام ۾ قرآن پاڪ جون آيتون، حديثون ۽ صوفين جا قول وڏي خوبصورتيءَ سان ڏنل آهن.

ڊاڪٽر نواز علي شوق"بيدل" سائين جو عقيدت مند آهي. هُو ورهين کان هن درگاه تي حاضريون ڀريندو رهيو آهي. سندس ئي ڪوشش سان يادگار ڪاميٽي" جو قيام عمل ۾ آيو. ان وقت جي ڊپٽي ڪمشنر ڊاڪٽر ڪليم الله لاشاري صاحب ان جو پختو بنياد رکيو. هن جيڪا شمع ٻاري هئي، اها اڄا تائين روشن آهي ۽ انشاءالله سدائين روشن رهندي.

فقير قادرؒ بخش " بيدل" مختلف زبانن ۾ ڪيترائي ڪتاب لکيا، پر سڀ کان گهڻو فارسي زبان ۾ لکيائون، مگر افسوس جو سندن فارسي ڪلام ۽ ٻيا ڪيترائي ڪتاب اڻ ڇپيل آهن. "بيدل يادگار ڪاميٽي" جي اها ڪوشش رهي آهي ته بيدل سائين جا اڻ ڇپيل ڪتاب ڇپرايا وڃن. وڏي خوشي جي ڳالهه آهي ته ڊاڪٽر نواز علي شوق بيدل سائين جي فارسي مثنوي "دلڪشا" جا ٻه قلمي نسخا هٿ ڪري، ان سان ڏي ـ ڪي منشاراماڻي وارو سنڌي ترجمو شامل ڪري هيءُ ڪتاب تيار ڪيو، جيڪو بيدل يادگار ڪاميٽيءَ پاران ڇپرايو ويو آهي.

اسان کي اميد آهي ته ڊاڪٽر شوق ۽ ٻيا عالم بيدل سائين جا وڌيڪ ڪتاب تيار ڪندا ته جيئن فقير صاحب جو پيار، امن ۽ انسان دوستيءَ جو پيغام پري پري تائين پهچي وڃي ۽ ان جي سڳنڌ ۽ سُرهاڻ چوڏس پکڙجي دلين کي معطر ڪري ڇڏي.

مثنوي "دلڪشا" ۾ بيدل سائين ذڪر جي فضيلت بيان ڪئي آهي. اميد ته هيءُ مثنوي مرده دلين کي زنده ۽ اونداهي دلين کي روشن ڪندي.

اختر درگاهي

تاريخ : 8 ڊسمبر 2005ع

Scanned by CamScanner

ٻه اکر

فقير قادر بخش بيدل سنڌي، سرائڪي، اردو ۽ فارسي زبان جو عظيم شاعر هو. سندن سنڌي، سرائڪي ۽ اردو ڪلام ته ڇپيل آهي، پر سندن فارسي ڪلام اڻ ڇپيل آهي، جنهن ۾ غزليات جا ديوان، مثنويون، قطعات ۽ ٻيو ڪافي ڪلام اچي وڃي ٿو. اميد ته اسان جا اشاعتي ادارا ان طرف توجهه ڏيندا.

ممبئي ۾ صوفي سنگت نالي هڪ ادارو آهي، ان اداري پاران تصوف تي ڪجهه ڪتاب ڇپجي چڪا آهن. وڏي خوشيءَ جي ڳالهه آهي ته ان اداري سنه 1996ع ۾ فقير قادر بخش "بيدل" جي فارسي مثنوي "دلڪشا" جو سنڌي ترجمو ڇپرائي پڌرو ڪيو. ان جو سنڌي نثر ۾ ترجمو ڊي . ڪي منشاراماڻي ڪيو آهي. ڪتاب جي آخر ۾ پرارٿنا (التجا ۽ عاجزي) ڏنل آهي. ان کان پوءِ هندي ۾ ترجمو ڏنو ويو آهي، جيڪو هن ڪتاب ۾ شامل نه آهي. ان ڪتاب جي فوٽو ڪاپي محترم اختر درگاهي صاحب عطا ڪئي.

جيئن ته مون وٽ "مثنوي دلڪشا" جي ٻن قلمي نسخن ۽ هندوستان ۾ ڇپيل سنڌي ترجمي جو عڪس موجود هو، تنهن ڪري مون اهو ضروري سمجهيو ته منشاراماڻي واري نثري ترجمي سان گڏ اصل فارسي متن شامل ڪيو وڃي، مون وٽ جن ٻن قلمي نسخن جو عڪس موجود آهي، انهن مان هڪ فقير محمد محسن "بيڪس" جي هٿ اکرين لکيل آهي، انهيءَ بياض ۾ بيدل سائين جو ڪجهه اردو ۽ فاسي ڪلام شامل آهي، پر افسوس جو ان جا هڪ ٻه ورق گم آهن، تنهن ڪري مثنوي جا ڪجهه شعر يعني شعر نمبر 142 کان 162 تائين ڪٽل آهن. اهو نسخو سنڌالاجي جي ڪتب خاني ۾ موسوي ڪارنر ۾ موجود آهي.

Scanned by CamScanner

هيو نسخو فقير هدايت علي نجفي "تارڪ" جو لکيل آهي، جيڪو مڪمل آهي. اهو نسخو پياري دوست انجنيئر عبدالحسين شاهه موسوي صاحب عنايت ڪيو. جيئن ته محسن سائين وارو نسخو اڻ پورو آهي، تنهن ڪري مون تارڪ فقير واري نسخي کي ڪتاب ۾ شامل ڪيو آهي. جيئن ئي ميلي جي موقعي تي منعقد ٿيندڙ ادبي ڪانفرنس جو دعوت نامو مليو ته سوچيم ته ڇو نه انهيءَ مبارڪ موقعي تي "مثنوي دلڪشا" جو منشاراماڻي وارو ڇپيل نثري ترجمو اصل فارسي متن سان گڏ شائع ڪجي. وقت ٿورو ۽ ڪم گهڻو هو. پر بيدل سائين جي دعا موليٰ جي مهر ۽ ڪرم سان هيءُ ڪم وقت تي مڪمل ٿيو. وقت ۽ سرمايي جي تنگي سبب فارسي ۽ سنڌي متن نئين سر ڪمپوز ڪرائڻ بجاءِ في الحال انهن جا عڪس ڏنا ويا آهن، زندگي رهي ته هيو ڇاپو ڪمپوز ڪرائي شاندار نموني ڇپرايو ويندو. سنڌي ترجمي واري ڪتاب جو عنوان آهي "نام سمر منهنجا من" نام سمرڻ. ان عنوان هيٺان ڏنگين ۾ هيءَ عبارت ڏنل آهي. (صوفي سنت ڪوي بيدل جي دلڪشا جو سنڌيءَ ۾ انواد) جس هجي صوفي سنگت وارن کي جن مثنوي دلڪشا جو سنڌي نثر ۾ ترجمو ڪري سهڻو ڪتاب ڇپرايو. سچ پچ ته هندواسين، اسان سنڌ واسين تي وڏو احسان ڪيو آهي. اميد ته صوفي سنگت وارا اهو سهڻو سلسلو جاري رکندا.

هيءُ ڪتاب سائين پرسرام ِجوڳي جن جي جنم ڏينهن سنگت طرفان پڌرو ڪيو ويو. صوفي سنت سائين پرسرام ڪيسواڻي "جوڳي بابا" جو جنم 15 آگسٽ 1897ع ۾ روهڙي ۾ ٿيو. جيڪو بيدل سائين جو عقيدتمند هو ۽ مثنوي دلڪِشا جي تعريف ڪندو هو. ان جي شرح پنهنجن ٻالڪن کي ٻڌائيندو رهندو هو ۽ ڪين ست سنگ (ساڌن جي صحبت) ۾ رهڻ جي هدايت ڪندو رهندو هو. "جوڳي بابا جي نصير فقير جلالاڻي سان پڻ عقيدت ۽ محبت هئي. ڪيترائي هندو ۽ مسلمان نصير فقير جلالاڻي

Scanned by CamScanner

جا مريد آهن.

هن ڪتاب يعني ڊي. ڪي منشاراماڻيءَ واري ترجمي سان گڏ، هندوستان ۾ ڇپيل سندس ڪتاب ۾ آيل پيش لفظ پڻ شامل ڪيا ويا آهن.

آخر ۾ مان سائين عبدالحسين شاھ موسوي صاحب جو ٿورائتو آهيان، جنهن قلمي نسخو عنايت ڪيو ۽ محترم اختر درگاهي جو پڻ احسانمند آهيان جنهن منشاراماڻي واري ڪتاب جو عڪس عطا ڪيو.

ڪراچي سنڌ
2 ڊسمبر 2005ع

ڊاڪٽر نواز علي شوق

Scanned by CamScanner

منڍ

اڄ تائين ذڪر (نام سمرڻ) بابت ڪو الڳ، پستڪ نظر مان ڪو نه نڪتو اٿم. شايد هيءُ ان طرح جو پهريون ئي ڪتاب آهي جنهن ۾ سنڌ جي هاڪاري صوفي شاعر ۽ درويش وڏي سائينءَ بيدل "دلڪشا" نالي فارسي مثنويءَ ۾ وستار سان ذڪر جي مهما ڪئي آهي ۽ روحاني طريقي جي پانڌيئڙن جو مارگ درشن ڪيو آهي.
اڌ صدي ٿيندي يا مٿي جو بيدل جي ان ڪوتا جو نقل اتارڻ شروع ڪيم پر اڌورو رهجي ويو. ان مثنويءَ ۾ شاهه شهيد شاهه عنايت جهوڪ واري جو سنڌن ئي بيسرنامه جي سلسلي ۾ ذڪر آيو ته من ۾ اجا پرگهت ٿي ته اهو هٿ ڪيو وڃي. نصيبن ڪان جوڳي صاحبن سان ملاقات ٿي، رهاڻ ٿي ۽ مون دلڪشا جو ذڪر ڇيڙيو. جيئن ته هو صاحب سنڌ ۾ مرشدن جي عرس تي سال به سال ويندا هئا ته مون لاءِ اهو ڪتاب زراڪس ڪرائي ڪٺي آيا. پر ڏٺم ته ان قلمي نسخي ۾ بي سر نامه جو ڪو حوالو ڪونهي. ممڪن آهي ته اهو نسخو ناقص هجي. خير جوڳي صاحبن کي ان طرح جو نام سمرڻ تي ڪتاب بيحد پسند آيو. ان طرح سنڌن فرمايش ۽ پريرڻا تي ان ڪتاب جو سنڌي ترجمو ڪيو ويو. سائين جن به ايشور جو نام جپڻ تي زور ڀرين ٿا ۽ سنڪت کي مخاطب ٿيندي ان پستڪ مان پڙهندا آهن ۽ انهن جي وياکيا ڪندا رهندا آهن. ساڻ ساڻ آتمڪ آنند جي تلاش ڪندڙن لاءِ ۽ دنيا جي رهواسين جي ڀلي لاءِ پرارٿنا ڪندا رهندا آهن، جنهن جو مطلب آهي اڍائي گهڙن جو خير ۽

Scanned by CamScanner

صلح شانتي. شاهہ لطيف جي لفظن ۾: ”دوست تون دلدار، عالم سڀ آباد ڪرين“ جوڳي صاحبن جي جيون ۾ اديش رهندو آيو آهي. سنگت کي ڄاڻ آهي تہ جوڳي صاحب جي نصير فقير جلالاڻي واري سان ارادتمندي هئي. جن جي زندگي خود عام جي ڀلائي ۽ سنسار ۾ سک شانتي لاءِ ارپت هئي. مون کي اڄ بہ سندن عظيم شخصيت اکين سامهون آهي ۽ سندن دعا ”ٻچو خير“ وسري نٿي. آءٌ اجا شاگرد هوس جو سائين نصير فقير کي پنهنجي ٽوليءَ سان، پنهنجي مريدن سان روهڙي جي صوفي فقير ڀائي گوبندرام صاحب جي ورسي تي ڏٺم. ان بعد ڊي . جي سنڌ ڪاليج ڪراچيءَ جي پرنسپال آين . بي ٻٺاڻي جي بنگلي تي بہ سندن درشن ٿيندو رهيو. سندن شخصيت گهڻو پرڀاوت ڪيو. تڏهن کا خبر ئي نہ هئي تہ سائين جوڳي صاحب سان هت ڪا ڪڏهن ملاقات ٿيندي، پر جڏهن ملڻ ٿيو تہ ائين محسوس ڪيم تہ ان ۾ بہ ڪو راز هو. جوڳي صاحب ئي نصير فقير جو راز هو ۽ جڻ تہ سندن ٻالڪو هو. سندن زندگي پنهنجي مرشد جي ويچارن کي عام اڳيان چڱيءَ طرح پيش ڪرڻ ۾ گذري آهي.

ڌڻيءَ در التجا آهي تہ کين وڏي آيو عطا ٿئي جئن سنساري جيون جي سک شانتي لاءِ مشعل جيان پرڪاش ڦهلائيندا رهن ۽ اسين سندن هدايت موجب نام سمرڻ ڪندا رهون.

15 – 08 – 1996

گوريگانءُ، ممبئي — ڊي . ڪي. منشاراماڻي

Scanned by CamScanner

بيدل جو پريچيہ

فقير قادر بخش عرف عبدالقادر سنڌي، سرائڪي ۽ فارسي جو ناليرو شاعر محمد محسن جو فرزند روهڙي (سنڌ) ۾ ڄائو ۽ ان شهر ۾ ئي پرلوڪ پڌاريو. سندس مزار بہ ان شهر ۾ آهي، جتي ڪيئي هندو مسلمان اڄ تائين زيارت لاءِ ويندا آهن. سندس جنم 1814عيسوي ۾ ٿيو ۽ سندس رحلت 1872ع ۾ ٿي.

سندس ڪلام ڪافين ۽ بيتن جي صورت ۾ هن کان اڳ ٿي دفعا ڇپجي چڪو آهي. هن جا ڪيئي ڪتاب فارسي زبان ۾ آهن جي اڪثر قلمي نسخن ۾ آهن ۽ اڃا ڇاپي هيٺ ڪو نہ آيل آهن. صرف پنج گنج نالي ڪتاب جو سنڌيءَ ۾ ترجمو خليفي سبحان بخش (مرحوم) ڪيو جو ڇپيل آهي. "دلڪشا" جو سنڌي ترجمو بہ مرحوم سبحان بخش ڪيو، پر اهو اڻ ڇپيل رهجي ويو. شامل ترجمو پهرين بار ڇپجي رهيو آهي.

مختصر طور چئجي تہ بيدل قادري طريقي جي صوفين سان تعلق رکي ٿو ۽ هو وحدت الوجود (Pantheism) يعني همہ اوست (سڀ ڪجهہ هو آهي) نظريي جو قائل آهي. روحاني رند ۾ ڪيئي درگاهون پينئيائين ۽ فيض حاصل ڪيائين پر خاص ڪري شاهہ شهيد شاهہ عنايت جهوڪ، قلندر شهباز سيوهڻ ۽ ٻين درگاهن جو طالب هو. شاهہ شهيد جي وڏي خليفي مير جان الله شاهہ جي درگاهہ سان بہ عقيدتمندي هئس.

Scanned by CamScanner

ازانسواءِ هو اپياسي هو. سنڌ جي سنڌي شاعرن ۽ ايران جي مشهور صوفي شاعرن جو بہ گهرو مطالعو ڪيائين، جنهن جون جهلڪون سندس ڪلام ۾ بہ موجود آهن. دلڪشا مثنوي فارم ۾ نظم ڪيل آهي، جنهن ۾ لڳ ڀڳ 250 مصرعن ۾ ذڪر ۽ فڪر تي روشني وڌل آهي. سندس طرز اها ئي آهي جهڙي ڪنهن استاد جي هجي. ائين وينو سمجهائيون ڏئي، جيئن ڪنهن شاگرد کي هڪ هڪ نڪتو بيان ڪري ان جي شرح ڪبي آهي. بهرحال هن دور ۾ جڏهن تناءَ آهي بيدل جا سلجهيل ويچار ذڪر جي باري ۾ اسان کي ڪافي سڪون پهچائيندا ۽ شانتي بخشيندا.

ڊي. ڪي منشاراماڻي

Scanned by CamScanner

بيدل جي شاعريءَ جو مختصر جائزو

روهڙي سنڌ جو اهو شهر آهي، جيڪو نہ فقط تاريخي لحاظ سان اهم آهي، پر روحاني لحاظ سان پڻ وڏي اهميت رکي ٿو. مٿي مُرسل ﷺ جي وار مبارڪ جي زيارت، صوفي سونهارن جون مزارون ۽ درويشن جون درگاهون، عاشقن جا اوتارا ۽ قدرتي نظارا هيءُ شهر چڻ جنت جو هڪ حصو آهي.

زهي لُهري ڪہ جَناتِ عدن است،
سراپا مجمع آرام و امن است.

فقير قادر بخش بيدل جي ولادت ان ئي جنت واري جُوءِ ۾ ٿي. سندن ولادت جي تاريخ سندن فرزند، فقير محمد محسن بيڪس ”گُلي راحت العاشقين“ مان ڪڍي آهي. فرمايو اٿن.

زغيب آمده روضة العارفين،
بگفتم: گُلي راحت العاشقين.

۱۲۳۱ھ

فقير قادر بخش بيدل عربي فارسي جي اعليٰ تعليم حاصل ڪرڻ کان پوءِ روحانيت جي طلب لاءِ سنڌ جي مختلف شهرن جو سير سفر ڪيو. سيوهڻ وڃي حضرت قلندر لعل شهباز رحہ (وصال ۶۵۰ھ) جي درگاهہ تي حاضري ڀري، پريالوءِ وڃي مخدوم محمد اسماعيل (وصال ۱۱۷۴ھ) جي مزار پُرانوار جو ديدار ڪيو. پير ڳوٺ وڃي پير صبغة الله شاه (وصال ۱۲۴۶ھ) جي صحبت بابرڪت ۾ رهي پنهنجي همعصر پير علي گوهر شاه اصغر (وصال ۱۲۶۳ھ) سان گڏ مثنوي معنوي جي درس ۾ شامل ٿيو. مطلب تہ مڙني هنڌن تان فيض حاصل ڪري روهڙي موٽي آيو. بعد ۾ شاه شهيد جي مريد صوفي صديق صادق

* صوفي صديق صادق اهر (ڏوري ناري) جو ويٺل هو. جهوڪ جي درگاهہ جي سجاده نشين شاه فضل الله قلندر (وصال ۱۲۴۳ھ) جو مريد هو. سندن ڪتاب 'راڳ نامو' ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جي تصحيح سان ڀٽ شاه ثقافتي مرڪز طرفان سنہ ۱۹۸۱ع ۾ شايع ٿي چڪو آهي.

Scanned by CamScanner

(وصال ١٢٦٥ھ) جي دعا سان وڏي درجي تي رسيو. بيدل سائين اڪثر جھوڪ، سيوهڻ، درازا، پير جي ڳوٺ ۽ ٺٽل شريف ويندو رهندو هو. گھڻو غالب آهي ته هن ڏهن ٻارنهن ورهين جي ڄمار ۾ درازن ۾ سچل سائين جي زيارت ڪئي هوندي. ان ڳالھ جو اشارو سندن ان ڪافيءَ مان ملي ٿو، جيڪا پاڻ سچل سائين جي وصال تي چئي هئائون:

عشق جو يارو درازن ۾ عجب اسرار هو،
سرمست سالڪ سچل، عاشق اتي اظهار هو،
وجد وحدت جو سدا خاصو تهين خمار هو،
مرد سو منصور وانگر، عشق جو اوتار هو.

اها ڪافي پڙهڻ سان گمان پيدا ٿئي ٿو ته شايد بيدل درازن ۾ عشق جو اهو اسرار ڏٺو هجي ۽ ان دور جي منصور جي زيارت ڪئي هجي. ڇاڪاڻ ته هن ڪافيءَ جو انداز ڪجھ اهڙو آهي. ڄڻ بيدل سائين مشاهدو ماڻي، پوءِ اهي ڳالهيون ڪيون.

جيڪڏهن هن سچل سائين جي زيارت نه به ڪئي هجي، پر اهو يقين سان چئي سگھجي ٿو ته هن درازن ۾ سچل سائين جي طالبن فقير محمد صالح (وصال ١٢٧٨ھ) فقير نانڪ يوسف (وصال ١٢٦٩ھ) ۽ ٻين سان ضرور رهاڻيون ڪيون هونديون. فقير محمد صلاح دونهين وارو وصال ١٢٧٥ھ) جيئن ته ڪين ويجھو هو، تنهن ڪري ان سان ته گھڻو ڪري سندس روزانو ڪچهري ٿيندي هئي. مطلب ته درويشن جي دعا سان ڄائو ۽ صوفي سونهارن جي صحبت ۾ رهيو.

٥٩ ورهيه هن ناسوتي ملڪ جو سير ڪري ١٦ ذولقعد سنه ١٢٨٩ھ مطابق ١٥ جنوري ١٨٧٣ع ۾ وڃي پنهنجي مالڪ حقيقي سان مليو. سندس وصال تي ڪيترن ئي شاعرن قطعا چيا. سندن فرزند فقير محمد محسن بيڪس (وصال ١٢٩٨ھ) هڪ فارسي قطعي ۾ ڪين پنهنجو هادي مرشد سڏيندي، سندن صفت ۽ ساراھ بيان ڪندي، وڏي عقيدت ۽ احترام جو اظهار ڪيو آهي. محسن ان وقت چوڏهن پندرهن ورهين جو نينگر هو.

بيدل جا ڪيترائي مريد ۽ عقيدت مند هئا. سندن فيض واري چشمي مان ڪيترن ئي پنهنجي اُڃ اجھائي. فقير غلام علي مسرور انهن مان هڪ هو. ڪيس بيدل سان بي پناھ عقيدت هئي. هن پنهنجي مرشد جي شان ۾ ڪجھ ڪافيون چيون آهن. هتي سندس ٻن ڪافين جا ڪجھ شعر پيش ڪجن ٿا.

دائم قائم قرب قرارو، ڪعبو قبلي گاھ،
هادي بيدل شاهنشاھ.
روهڙي فرش وڇائي گادي، موڙ ٻڌي سر وينو هادي،

Scanned by CamScanner

ٿي وٺي مڪان ملڪ مناڊي، واحد وجه الله،
شاهنشاه شهباز اهوئي، دولھ شاھ دراز اهوئي،
خفي جلي جو راز اهوئي، فائق فيض درياھ،
ظاهر بندو باطن مولئٰ، نوان نوان نت پهري چولا،
پيچي وجود وهمڙ وچولا، آيو عاليجاھ
هادي حق مسرور مليو آ، پول پيو سڀ دل جو پليو آ،
خيال خدائي خوب ڪليو آ، آندو ٿم وسياھ۔

هيٺئر هڪ ٻي ڪافيءَ جا ڪجھ شعر پيش ڪجن ٿا.

ٻڌي ٻانهون تنهنجي در تي ڪيان فرياد اي بيدل
خدا جي واسطي مون کي ڪيو ارشاد اي بيدل
محبت عشق مولا جو، عطا قطرو ڪري سائين
نوازي هن طرح نوڪر، ڪيو دل شاد اي بيدل
پلايو پيالُ ڪو پنهنجو، وسايان وحدتي ويڙهو
ڪيو هن ڪوٽ ڪثرت کان ڪڍي آزاد اي بيدل
مٺا مرشد اوهان ڌاران، وسيلو ڪونه ڪوئي آ
زبان تي ناءَ تنهنجو ٿم سدائي ياد اي بيدل
مجازي جي جَهلي جهولي ڪنان امن وامان ڏيئي
سدا مسرور جو ويڙهو رکو آباد اي بيدل۔

سنڌي شاعري:

شاه لطيف ۽ سچل سرمست کان پوءِ بيدل جي ڪلام کي هند ۽ سنڌ ۾ وڏي مقبوليت حاصل ٿي. ڪافين جا جيڪي ٻه بياض موجود آهن، تن مان هر هڪ ۾ بيدل جو ٿورو گهڻو ڪلام ضرور نظر ايندو. لاڙ جي خبر ناهي باقي اتر ۽ وچولي ۾ جتي جتي راڳ ويراڳ جي محفل ٿيئي ٿي، اتي بيدل جو ڪلام ضرور ڳايو وڃي ٿو.

منهنجي والد صاحب مرحوم تاج محمد سهرياڻي (وفات ۱۱ مئي ۱۹۹۰ع) ٻڌايو هو ته ڪنڊڪوٽ ۽ ڪشمور تعلقن ۾ جتي ٻه راڳ جي محفل ٿيندي هئي، اتي شاه لطيف، سچلُ سرمست، بيدل، ٻيڏڙي فقير ۽ رکيل شاه جو ڪلام ضرور ڳايو ويندو هو.

هي ٻئي ڪافيون پياري دوست بيدل مسرور موڪلي ڏنيون، جنهن لاءِ سندس مهرباني.

Scanned by CamScanner

بيشڪ بيدل پنهنجي دور جو وڏو شاعر هو. عاشقاڻي ۽ صوفياڻي مضمونن، موسيقيءَ جي اصولن ۽ ٻوليءَ جي خوبصورتيءَ سبب سندن ڪلام کي وڏي مقبوليت حاصل ٿي.

سندن ڪلام جي مطالعي مان معلوم ٿئي ٿو ته هو پنهنجي شاعريءَ ذريعي 'پاڻ سڃاڻ' جي بار بار هدايت ڪري ٿو. جيڪو پاڻ کي نه سڃاڻيندو، سو پنهنجي رب کي ڪيئن سڃاڻي سگهندو؟ تنهن ڪري سڀ کان پهرين انسان پنهنجو پاڻ سڃاڻي. پنهنجي شرف، شان، مان ۽ مرتبي کان واقف ٿيندو ته پوءِ هُو هن جڳ ۾ اهڙا ڪم ڪندو، جيڪي سندس شان وٽان هوندا. پر جيڪو پاڻ کي نه سڃاڻندو سو ڪڏا ڪم ڪندو رهندو. اهوئي سبب آهي جو بيدل ڪيترن ئي هنڌن تي پاڻ سڃاڻ جي تلقين ڪئي آهي. هتي هڪ مثال پيش ڪجي ٿو. فرمائي ٿو:

ظاهر بندو باطن موليٰ، برهه جي بازي پرجهي ڪيرُ
'من عرف' جي مام موچاري، فرمودي ۾ ناهي ڦير،
تان تون پنهنجو پاڻ سڃاڻين، وحدت وارو پيرج پير
پنهنجو سِرُ صحي ڪج بيدل، سوجهي سنجهي سِرِيءَ جو سير.

هڪ ٻي ڪافيءَ ۾ فرمائي ٿو:

ڪعبو قدسي توهي سائُ، ڪوهه ڪڏين ڪعبي جي ڪاڻ
الانسان سرّي وانا سرّه، رمز پروڙ. اها منجه پاڻ
ملڪ فلڪ سڀ تنهنجا ساجد، سالڪ پنهنجو سِرُ سڃاڻ
ڪُرسي عرش اَمر تنهنجي ۾، وحدت جو تو منجه وٿاڻ.

بيدل وحدة الوجدي شاعر هو. هن پنهنجي ڪلام ۾ بار بار 'همه اُوست' جو ذڪر ڪيو آهي. ۽ ان کي صحيح سمجهڻ لاءِ قرآن مجيد جون آيتون ۽ حديثون سند طور ڏنيون اٿائين. هو ٻڌائي ٿو ته هر جا 'همه اوست' جو هوڪو آهي. اهو ڏيان سان ٻڌڻ گهرجي. فرمائي ٿو:

هوڪو 'همه اوست' جو سڄ ڏيان ڏري،
'الا انه بڪلِ شيءٍ محيط' پرين ناهه پري،
ٿو سهسين ويس ڪري، سيوئي آهه سپرين.

ساڳي ڳالهه وري 'مڙوئي محبوب' چئي سهڻي نموني سمجهائي ٿو. فرمائي ٿو:

مڙوئي محبوب آ، مشتاقن مقصود،
سدا حق موجود، 'همه' کي هڪ ڄاڻ تون.

Scanned by CamScanner

ان نڪتي کي سمجهائڻ لاءِ 'همه کي همه ڄاڻ تون' وارن بيتن جي ڪنڊي نظر ايندي. مثال لاءِ هڪ بيت پيش ڪجي ٿو:

همه کي همه ڄاڻ تون، همه همه آهي،
'لا' سين ڇڏ لاهي، خام خوديءَ جا خطرا.

صوفي سونهارن جن مختلف منزلن جو ذڪر ڪيو آهي، يعني ناسُوت، ملڪُوت، جبرُوت، باهُوت، هاهُوت. بيدل سائين هڪ ئي ڪافي ۾ انهن سيني منزلن جو ذڪر ڪندي، انهن جي مختصر سمجهاڻي ڏني آهي. فرمائي ٿو:

اُڏر پکيئڙا واءَ واهيري، نڪر منجهان ناسُوت.
جنهن وساريو قالب خاڪي، آهي ماهرُ ۾ ملڪوت.
پاڻُ سڃاڻ تہ آهين عارف، جاءِ تنهن جي جبروت.
گهٽا ڏينهن وٺاڻ هو تنهنجو، لامڪان لاهُوت.
آدم حوا ڪون هئين تون اڳهين، بيشڪ ۾ باهُوت.
بيدل ڪر پرواز جو سعيو، هَلُ موٽي هاهُوت.

ڪڏهن وري سچل واري رنگ ۾ ساڳيائي خيال هن ريت بيان ڪري ٿو:

آءٌ آهيان اسرار، عالم ليکي آدمي،
عرشئون اچي اتهين، عشق ڪيس اظهار،
پانهپ پولي ناهہ ڪا، نور آهيان نروار،
بيدل بندو ناهہ تون، آڻ اهو اعتبار.

بيدل سائين پنهنجي ڪلام ۾ پنهنجي اصل وطن ۽ 'قالُو بلٰيٰ' واري قول جي بار بار ياد ڏياري ٿو: فرمائي ٿو:

ديس ڇڏي پرديس تون آئين، وطن تون ڪيم وسار
توکئون عهد وٺائون ڪهڙا، پنهنجا تون وعده پار
سرتيون روز سنيارن توکي، پلپل ڪرن پُوڪار
'ارجعي' جي ڪين ڪڏهن پئي، ڪن تنهنجي ڪُوڪار؟
بيدل اڏري وَڃُ اوڏاهين، گوندر ڪين گذار.

اها ساڳي ڳالهہ وري هن انداز ۾ پيش ڪري ٿو:

رات مون ڏي، مارن جو، نئون نياپو آيو،
ڏکيو ڏوراپو آيو.

Scanned by CamScanner

جسمانيءَ ۾ ڪوڙ ۾ رکيئي رهڻ جو راز،
ڏکيو ڏوراپو آيو.
وَرُ ساڙيهہ ڏي سگهڙو ٻما ڻ اٿي، سنبر، ڪر سعيو.
ٻي ڪافي ۾ فرمائي ٿو:

نئون نپاپو آيو، مون ڏي مارئڙن جو
ڪوڙ عمر جو ڪيهي سببئون
تنهنجي ساهہ سيبايو.

بيدل سائين زندگيءَ جو مقصد سڃاڻڻ، منزل مقصود ماڻڻ ۽ حياتيءَ جي هڪ هڪ گهڙيءَ جو قدر ڪرڻ جي تلقين ڪئي آهي. هو ٻڌائي ٿو تہ "هيءَ حياتي هڪ خزانو آهي. ان جو هڪ هڪ پل قيمتي موتين مثال آهي. تون وڏو شاهُوڪار آهين. اهي موتي ائين اجايو وڃائي نہ ڇڏ."

اها حياتي اٿئي خزانو، دَمُ دَمُ تنهنجو دُريگانو،
باوَرُ ڪر تون ٿي مردانو، وحدت جو ڪر يار واپار.

اي انسان تون وحدت جو وڻجارو ٿي، اهوئي واپار ڪندو رهہ، تہ تنهن جو هن جڳ ۾ جيئڻ سجايو ٿئي:

بيدل ٿيوين، جانڪي جيوين، وحدت جو وڻجارو.

◉

بيدل ڇڏ نہ هٿئون تون هرگز، وحدت جو واپار.
سالڪ اٿي هيءُ خيال سجايو.

هو هڪ حسن پرست ۽ عاشق مزاج انسان هو. هن قاضي پير محمد، ڪرمچند ۽ غلام محمد سان نينهن جو ناتو نڀايو، مجاز واريءَ واٽ تي هلي حقيقت وارو مقام ماڻيو.

حضرت عشق سندس رهنمائي ڪئي، تنهن ڪري عشق جي عنايت تي الله تعاليٰ جا شڪرانا مڃي ٿو. عشق جي ئي چوڻ تي فقہ وارا ڪتاب ڇڏي، رندي رمز پروڙي، منصوري مئي پي مستي حاصل ڪيائين: جيئن سچل سائين فرمايو آهي تہ:

مست رهي مئخاني اندر منگ وٺي سي مستي.

بيدل فرمائي ٿو:

جيڪي پيئندا مئي منصوري، محب ٿيندا مستانا.
ڪن مطالع محويت ڪي، فقہ ڇڏيون فرزانا.

Scanned by CamScanner

رندي رمز پروڙن جيڪي، مرد پحن ميخانا.
عشق عطا ڪيائون توکي، بيدل ڪر شڪرانا.

سچل سائين فرمايو آهي:

عشق لڳئي تہ ڪر آمين، نا منجهہ ڪفر نا منجهہ دين.

بيدل عشق جي تعريف ڪندي فرمائي ٿو تہ عشق امام، محمد ۽ مهدي آهي ۽ دوئي دجال آهي. جيڪي دل ۾ دوئي رکن ٿا سي حقيقت ۾ دجال آهن. فرمائي ٿو:

عشق امام محمد مهدي، دوئي اٿئي دجال.

جيڪڏهن دل ۾ دجال جو ديرو هوندو تہ اتي عشق ڪونہ ايندو. تنهن ڪري جيستائين دوئي واري دجال جو خاتمو نہ ڪبو، تيستائين عشق عطا ٿي نہ سگهندو.

بيدل سائين موسيقيءَ جو ماهر هو. سندس سنڌي سرائڪي ڪلام موسيقيءَ جي اصولن موجب چيل آهي. سندن ڪي ڪافيون اتفاق سان عروضي بحرن سان ٺهڪي اچن ٿيون. پر اسان انهن ڪافين کي غزل ڪونہ سڏينداسون. جيئن اسان جي ڪن اديبن سچل سرمست جون ان قسم جون بہ چار ڪافيون ڏسي پنهنجي ان ڄاڻائيءَ سبب انهن کي غزل ڄاڻايو آهي ۽ سچل سرمست کي سنڌي غزل جي شاعرن ۾ شمار ڪيو آهي.

صوفي شاعرن جي ڪافين جي مطالعي مان معلوم ٿئي ٿو تہ سندن ڪلام ۾ ڪجهہ ڪافيون اهڙيون نظر اچن ٿيون، جيڪي عروضي بحر وزن ۾ چيل معلوم ٿين ٿيون. پر انهن کي غزل سڏي نٿو سگهجي. بيدل سائين جي ڪلام ۾ پڻ اهڙيون ڪجهہ ڪافيون نظر اچن ٿيون، جيڪي عروضي بحر وزن ۾ پوريون آهن. پر انهن کي فقط ان ڳالهہ جي ڪري غزل سڏڻ صحيح نہ ٿيندو ۽ نہ ئي ان آڌار تي اسان بيدل سائين کي سنڌي غزل جو شاعر سڏينداسون. هتي ان قسم جي ڪافين جا ڪجهہ مثال ڏجن ٿا:

معنيٰ وجودي ڪر سهي، آهين سدا موجود تون،
ڪنهن جي عبادت ٿو ڪرين. ساڳيو آهين معبود تون.
ڪري سينگار صورت جو، اچي سي ۾ سمايا سي،
صفت ۾ پانهنجي رائي، سوين نالا سڏيا سي.
لاشڪ آه عاشقن کي، دل جو ڪتاب ڪافي،
جنهن ۾ اصول اصلي، لاريب لا خلافي.

Scanned by CamScanner

سرائڪي شاعري

بيدل، سائين جي سرائڪي شاعري سنڌي شاعريءَ وانگر نهايت خوبصورت ۽ پياري آهي. ان ۾ پڻ تصوف جا نُڪتا سمجھايا ويا آهن. هير جي مضمون کي نمايان حيثيت حاصل آهي. بيدل سائين نه فقط سرائڪي زبان ۾ هير چئي آهي، پر فارسي ۾ پڻ هن اهو ڏگهو قصو مختصر طور منظوم ڪيو آهي:

هڪ سرائڪي ڪافي ۾ قافيي جي تڪرار سان نهايت ئي خوبصورتي پيدا ڪئي اٿائين. فرمائي ٿو:

مين نه بيراڳڻ ٿيان، ٿيان، ٿيان، ٿيان، ٿيان،
خويش قبيلا ڇوڙ ڪراهڻ، پيش رانجهو دي پيان پيان پيان،
بيوس لڳڙا عشق اسان ڏاه، نال سيلاني سيان سيان سيان.

هڪ ٻيو مثال ملاحظه فرمايو:

نت نهاريان مين راهان، راهان راهان راهان، وي
پار درياهان رانجهڻ سُڏدا، عشق ساڏي ديان آهان آهان،
درد ماهي دي دلڙي نيتي، وسر ڳيان سڀ واهان واهان.

هُو پنهنجي هڪ سرائڪي ڪافي ۾ طالب کي هوڏ هستي مٽائڻ ۽ وجود وڃائڻ جي هدايت ڪري ٿو. جيڪڏهن ڪنهن کي اهو مقام حاصل ٿي وڃي ته ان جو مانُ ۽ مرتبو بلند ٿي وڃي ٿو. حضرت شاه عبداللطيف ڀٽائي فرمايو آهي:

نابُودي نيئي، عبد کي اعليٰ ڪيو.

پوءِ اهڙي انسان کي پڙهڻ پڙهائڻ جي ڪا ضرورت نه ٿي رهي. ڇاڪاڻ ته طالب دنياوي علم جي ذريعي اهو مقام حاصل ڪري نه ٿو سگهي. جيڪو اکرن ۾ اڙجي ويو، سو عشق جون اوکيون چاڙهيون چڙهي نه سگهندو. فرمائي ٿو:

سکُ رمز وجود وڃاوڻ دي، نهين حاجت پڙهڻ پڙهاوڻ دي
اکران دي وچ جوئي اڙيا، عشق دي چاڙهي مول نه چڙهيا
اثباتي دا علم جو پڙهيا، موج انهيءَ سِر ساوڻ دي
نال دليل نه ليسئي دلبر، عقل نه اوڏهن ٿيسئي رهبر
سمجهي مام ڪو صوفي بي سر، شاهي طبل وڃاوڻ دي

مٿين ڪافي نه فقط سنڌ سونهاري ۾، پر ملتان تائين مشهور آهي.

بيدل سائين جو والد سڳورو ميان محمد محسن هڪ صوفي درويش هو ۽ جان الله شاه

Scanned by CamScanner

رضوي جو خليفو هو. سندن وڏي ميجتا ۽ عزت هئي. سندن فرزند بيدل فقير وڏو عالم ۽ بزرگ هو. پر جڏهن عشق سندس دل ۾ گهر ڪيو ته پوءِ ڪيس پيري بزرگيءَ جي پرواهه نه رهي: شاهه لطيف فرمايو آهي:

عقل، مت، شرم، ٿيئي نينهن نهوڙيا.

بيدل بي اختيار چئي ڏنو ته:

بدنامي دي پڳ تي ٺهندا، ڦٽ لعنت دا ڦل پيلا
بره بزرگي ساري نيتي، تنهن ڪون آکيم ڇل پيلا
شڪرانا جو لٽا اسان ٽُون، شيخي ڍاهُل ڇلا پيلا. *

صوفي جي صفت بيان ڪندي ٻڌائي ٿو ته شيعو، سُني ٿيڻ ته سؤلو آهي، پر صوفي ٿيڻ سؤلو ناهي. ڇاڪاڻ ته صُوفي لاڪُوفي هوندو آهي ۽ هُو پنهنجو سر قربان ڪرڻ ۾ دير نه ٿو ڪري: فرمائي ٿو:

شيعا سني ٿيوڻ سوکا، صوفي ڪون سڏاويگا.

شاهه شهيد سان عقيدت ۽ محبت

فقير قادر بخش بيدل انسانيت جو شاعر هو ۽ تاريخ جو ڄاڻو هو. شاهه شهيد سان کين وڏي عقيدت ۽ محبت هئي. اهو سلسلو ڪرسي نامن ۽ قصيدي ۾ بيان ڪيو اٿائون.

فقير قادر بخش بيدل پهريون سنڌي عالم آهي، جنهن شاهه شهيد جي طريقت وارو سلسلو قلمبند ڪيو. هن هيٺ اهي ٻئي "ڪُرسي ناما" ڏنا وڃن ٿا ته جيئن پڙهندڙن کي بيدل سائين جي شاهه شهيد سان محبت ۽ تاريخي ڄاڻ جو اندازو ٿي سگهي.

يا رب بحرمتِ شه كونين مصطفىٰ   يا رب بحرمتِ شه مردان مرتضىٰ
يا رب بحرمتِ شه شهداء كربلا   يا رب بحقِ زين عبا صاحبِ علا
با حرمتِ محمد باقر امام دين   با حقِ جعفر و شه كاظم على رضا
با حق شيخ كرخى معروف پاک دل   با حق شيخ سرى سقطى شه هدا
با حرمتِ جنيد كه بغداد جاى اوست   با حق شيخ شبلى بوبكر مقتدا

---

* هڪ پيري ڪافين بابت ڳاله ٻوله ڪندي منهنجي والد صاحب مرحوم تاج محمد ٻڌايو هو ته اها ڪافي سنه ١٩٣٠ع ڌاري جهر جهنگ مشهور هئي.
مامي علي مراد جي اوطاق تي (ڳوٺ ڇيمن تعلقو ڪنڊ ڪوٽ) آيو فقير ڏاڍي سوز سان ڳائيندو هو.

با حق شیخ عبدالواحد شه یمن　　کو چون سهیل تافته بر چرخ کریا
با حق رهبر دین عبدالله اکملی　　کش بود بتکیه گاه بطرطوس منجلا
با حق علی محمد یوسف که قریشی است　　با حق ابی سعید که پیر است رهنما
با حرمت علو مرتب جنابِ غوث　　با حق قطب عبدالرزاق مهتدا
با حق شاه سیدابی نصر محی الدین　　با حرمتِ محمد سید بصد غنا
با حرمت آنکه سید موسیٰ است نام او　　با حرمت، امیر حسن شاه مجتبیٰ
با حق سید احمد جلی وشافعی　　با حق بهاؤ الدین شه ارض و سما
با حق شیخ شاهی ملتان مسکنش　　با حق شاه عبدالملک اعظم اولیا
با حق عنایت الله صوفی شهید حق　　با حق شاه جان محمد شهِ اصفیا
با حق شیخ پاک غلام رسول نام　　با حرمت غلام محمد شهِ صفا
با حق شاه عبدالوهاب قادری　　ما راز جمله حلته بگوشان شان نما

طریق ثاني

احمد علی و حسن وشه زین عابدین　　باقر و امام جعفر و کاظم و علی رضا
معروف کرخ وسری سقطی و جنید شیخ　　بوبکر شبلی و عبدالواحد شهِ صفا
عبدالله و محمد یوسف و ابو سعید　　غوثِ کریم و عبدالرزاق مهتدا
بونصر وهم محمد موسیٰ وشه حسن　　احمد بهاؤالدین شه ارض و سما
زان بعد شیخ شاهی عبدالملک بود　　زان پس عنایت الله هادی سوی خدا
جان محمد ست و غلام رسول پس　　مقتولِ حق غلام محمد بصد علا
زان بعد کرد عبدالوهاب قادری
ارشاد طالبان بسوی مقصد بقا

با حرمتِ وحید شهید فرنگِ عشق　　و حضرتِ عنایت الله سلطان اصفیا
با حق فضل شیخ ابراهیم با کمال　　کو خورد باده و جد زمیخانهٔ صفا
با حرمتِ آن شه که سلام الله اسم اوست　　با حق عزت الله هادی و مهتدا
با حرمت محمد زاهد کمالِ فیض　　با حق رتبهٔ شه فضل الله پیشوا
با حرمت محمد صدیق و اصلی　　با حق با یزید گل باغِ کبریا

١ـ بیاض فقیر محمد محسن بیکس، مملوک سید عبدالحسین شاه موسوي.
٢ـ طریق ثاني ۾ شاه شهید جي طریقت جي سلسلي بیان ڪرڻ کان پوءِ شاه شهید جي اولاد جو ذڪر ڪیو ویو آهي.

هڪ قصيدي ۾ شاه شهيد جي صفت ۽ ساراه بيان ڪرڻ کان پوءِ سندن سير سفر جو مختصر احوال ڏنو ويو آهي. وٽن عقيدت مندن جو ميڙو ڏسي مُلن جو حسد ڪرڻ ۽ سندن ولايت جو واسُ پري پري تائين پکڙجي وڃڻ، تنهن ڪري بي شمار عقيدتمندن جو وٽن حاضر ٿيڻ، انهن سڀني ڳالهين سبب دشمن سندن خلاف سازش سٽي، فرخ سير کي پڙڪايو. شاه شهيد پنهنجن خليفن کي فرمايو ته: "هي محبوب حقيقي جو ناز آهي."

هن هيٺ انهيءَ قصيدي جو سنڌي ترجمو اختصار سان ڏنو وڃي ٿو.

هُو (شاه عنايت)اهڙو شاهنشاه آهي، جنهن جو عرش تي آستانو آهي. هُو عشق جو هماءَ (ڀاڳ ۽ بخت) آهي ۽ سندس رهائش ملائڪن واري هنڌ آهي. هُو مسجم نور آهي. جڏهن کان هن ناسوتي ملڪ ۾ آيو ته لامڪان جي ڳولا شروع ڪيائين. ملتان وڃي اتي سال کن رهيو ۽ اتان جي بزرگن سان روح رچنديون رهاڻيون ڪيائين. پوءِ سندن ارشاد موجب دکن ويو ۽ بعد ۾ برهان پور ويو. اتي شاه عبدالملڪ سان ملاقات ڪيائين اتان کين ڳجها راز معلوم ٿيا ۽ ولايت جي وڏي درجي تي پهتا. موڪلائڻ مهل مرشد کين هڪ ترار ڏني ۽ چيائينس ته، "هيءَ آزمائش مهل توکي ڪم ايندي ۽ وڏي درجي تي پهچائيندي. ايڏو وڏو درجو جنهن تي عارف ريس ڪندا. مصيبت صبر سان سهي وڃجانءِ."

شاه، دکن کان دهلي آيو، جتي ڪيترائي سيّد سندن مريد ٿيا ۽ کانئن فيض حاصل ڪيائون. پوءِ خراسان ويو ۽ اتان کان پنهنجي وطن وريو. هزارين سندن مريد ٿيا. اهو ڏسي مُلن کي مُنيان لڳي ۽ سندن دشمن ٿي پيا. ماڻهن جي وٽن گهڻي اچ وڃ ڏسي کن کين جادوگر سڏيو. جيئن پيغمبرن کي مخالف اهو لقب ڏيندا هئا. ان وقت سنڌ جو حاڪم عباسي (ڪلهوڙو) هو. جنهن کي گهڻي ڪاوڙ آئي ۽ هن دهلي دانهن ڏني ۽ فرخ سيّر کي سندن خلاف پڙڪايو. هن دهلي جي حاڪم کي هڏايو ته شاه عنايت فقيرن جي فوج گڏ ڪري رهيو آهي ۽ هڪ ڏينهن ملڪ تي قبضو ڪري وٺندو. پوءِ فرخ سير فسادين جي چگي مڙس ڪلهوڙن کي هڪ وڏو لشڪر ڏنو ته جيئن هُو شاه ۽ سندن مريدن جو خاتمو ڪري ڇڏي.

نيٺ شاه عنايت ۽ سندن مريدن خادمن تي حملو ڪيو ويو. هڪ شمر جهڙي شخص شاه عنايت تي ٻه ٽي وار ڪيا، پر انهن جو ڪو خاص اثر نه ٿيو. پوءِ شاه عنايت قاتل کي پنهنجي ترار ڏني چيو ته، "اچي هيءَ ترار وٺ." انهي ترار سان کين شهيد ڪيو ويو. سندن سر مبارڪ ٺٽي آندو ويو. بعد ۾ دهلي نيو ويو. جڏهن جاهل فرخ سيّر شاه جو سر ڏٺو ته ڏاڍو خوش ٿيو. ان کان پوءِ سر مبارڪ نيزي تي رکيو ويو. اهو منظر ڇڻ

Scanned by CamScanner

'اسريٰ بعبده' جو هُوبهو تفسير هو. ان کان پوءِ سندن سر مبارڪ عزت ۽ ڪرامت سان سنڌ پهتو. جڏهن سندن سر ميران پور پهتو ته پنهنجي ڏڙ سان ملي هڪ ٿي ويو. فقيرن ۾ ماتم مچي ويو. ڪين ميران پور جنت واري جُوءِ ۾ دفن ڪيو ويو.

شاه لطيف سان عقيدت:

بيدل جي حضرت شاه عبداللطيف ڀِٽائي سان عقيدت هئي. هن شاه سائين جي ڪلام جو گهرو مطالعو ڪيو هو. ان جو ثبوت سندن ڪتاب 'پنج گنج' مان ملي ٿو. ان کان علاوه سندن بيتن ۽ ڪافين ۾ ڪن هنڌن تي شاه جي شاعريءَ جو اثر نمايان نظر اچي ٿو. شاه سائين فرمايو آهي:

مري جيءَ ته مائٽين، جانب جو جمال،
ٿئين هوند حلال، جي پند اهائي پارئين.

بيدل سائين ساڳيو خيال هن ريت بيان ڪيو آهي:

مرڻئون اڳي جي مرين ته باقي رهي ذات،
هميشه حيات، مرد نه مرن ڪڏهين.

هُو 'لطيفي لات' جو عاشق آهي. ان جي تعريف ڪندي فرمائي ٿو:

سڻايائون سنگ کي لطيفي ڪي لات،
سڻي سي پاسي ٿيا، پاڻ ڪنان پريات،
مرڪيو مقالات، پورا ڪن پورب ڏي.

ڪٿي ڪٿي شاه لطيف وانگر ڪي لفظ عام اچار موجب استعمال ڪري ٿو. جيئن شاه سائين 'بغير' لفظ جي جاءِ تي عام اچار 'بِگر' آندو آهي:

ڪونهي ڪميڻيءَ جو 'بِگر' تو بلو.

تهڙيءَ ريت بيدل ڪن هنڌن تي عام اچار موجب لفظ استعمال ڪيا آهن: مثال لاءِ هڪ بيت پيش ڪجي ٿو:

مڙوئي محبوب آ، تِر جو نانهن تفات،
ڪلّ شيءِ هُو الله، صاحب ياتون يات،
اچي ٿيو اثبات، جاڏي ڪاڏي سپرين.

ان کان علاوه پنهنجن ٻين ڪتابن "تقويت القلوب في تذڪرة المحبوب" ۽ "سند الموحدين" ۾ ڪنهن ڳالھ کي مستند بڻائڻ لاءِ قرآن مجيد جون آيتون، حديثون، مولانا رومر، ۽ جامي، حافظ سعدي ۽ ٻين سنڌي ۽ فارسي زبان جي صوفي شاعرن جي شعرن سان

Scanned by CamScanner

گڏوگڏ حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي جا بيت پڻ ڏنا اٿائين. ان مان شاهه لطيف جي ڪلام جي اهميت ۽ بيدل سائين جي شاهه صاحب سان عقيدت جو اظهار نمايان نظر اچي ٿو.

سچل سرمست سان عقيدت

فقير قادر بخش بيدل جي حضرت سچل سرمست سان ملاقات ٿي يا نه ٿي: اهي ڳالهيون قياس جي آڌار تي چئي سگهجن ٿيون. باقي هيءَ هڪ حقيقت آهي ته بيدل سائين کي سچل سرمست سان عقيدت هئي. ان ڳالهه جو چٽو ثبوت بيدل سائين جي اها ڪافي آهي، جيڪا هن سچل سرمست جي وصال تي چئي هئي جنهن جو آخري شعر آهي:

قربدارن جي ڪٽڪ ۾ مرد منمبدار هو،
در تنهين دانا جي بيدل پرت جو پينار هو.

ان کان علاوه سچل سائين جي وفات تي جيڪو تاريخي قطعو چيائين، ان مان پڻ سندس عقيدت جو اظهار ٿئي ٿو. بيدل سچل سائين جي ڪلام کان گهڻو متاثر آهي. اهائي رندي ۽ بيباڪي سندن ڪلام ۾ نظر اچي ٿي. ان کان علاوه ڪن ڪافين ۾ ساڳيو سچل وارو مضمون آندو اٿائين. جنهن جا مثال موسوي مرحوم پنهنجي مقدمي جي ص-٥٩ ۽ ص-٦٠ تي ڏنا آهن. ڪين سچل ۽ سندن ديس درازا سان دلي لڳاءُ هو. ڪنهن نه ڪنهن طرح کين ياد ڪندو رهيو. هڪ ڪافيءَ ۾ فرمائي ٿو:

ڪڏهن منجهه قصور ٿي ظاهر، سوزئون سيس ڪٽايان
ڪڏهن وچ درازن ويهي، دردئون دود دکايان

سچل سائين جي هڪ ڪافيءَ جو ٿلهه آهي:

حق انا الحق ٿي چيو، پر منجهه نظر منصور هو،
منجهه شريعت شرڪ چون، منجهه معرفت منظور هو.

بيدل سائين کي اهو شعر اهڙو ته وڻي ويو جو ان جو فارسي زبان ۾ ترجمو ڪيائين. فرمائي ٿو:

حق انا الحق گفت ليکن در نظر منصور بود،
در شريعت شرک دانند، معرفت منظور بود.

پنهنجي ڪتاب "سند الموحدين" ۾ سچل سائين جو ڪلام سند طور ڏنو اٿائين. ان کان علاوه ٻين درازي درويشن پير عبدالحق ۽ قبول محمد کي پڻ ياد ڪيو اٿائين.

Scanned by CamScanner

فارسي شاعري

فقير قادر بخش بيدل نہ فقط سنڌي، سرائڪي اردو زبانن جو اعليٰ شاعر آهي، پر هن عربي ۽ پڻ شعر چيو آهي. سنڌي سرائڪي کان سواءِ فارسي زبان ۾ سندن ڪلام وڏي اهميت رکي ٿو. افسوس جو بنده راقم کي سندن سمورو فارسي ڪلام هٿ اچي نہ سگهيو، تنهن ڪري ان جو ڀرپور جائزو پيش ڪرڻ ممڪن نہ آهي. منهنجي آڏو "ديوان مصباح الطريقة" "مثنوي نهر البحر" ۽ "ديوان سلوڪ الطالبين" آهن.

"ديوان مصباح الطريقة" جو نسخو قاضي غلام مهدي ولد قاضي پير محمد جو لکيل آهي ۽ ڪتابت جو سن آهي، ١٣١٠هہ مطابق١٨٩٣ع جيڪو هن منشي سلامت راءِ جي مطالعي لاءِ لکيو. ديوان جو پهريون غزل حمديہ آهي. ان جي مطلع ۾ حق تعاليٰ کي التجا ڪري ٿو تہ سندس روح کي مطلع انوار وحدت بڻائي، ڪثرت جي ظلمتن کان نجات ڏياريو. فرمائي ٿو:

الٰهي مطلع انوار وحدت ساز جانم را
زظلمتهاي ڪثرت رستگاري ده روانم را

ساڳئي غزل جي مقطع ۾ دعا گهري ٿو تہ "اي منهنجا موليٰ هن غمگين بيدل کي عشق عطا ڪر تہ جيئن دنيا جي جهڳڙن کان جند آزاد ٿي وڃي."

عطاي وجد وحالت کن بہ بيدل خاطر افسرده،
کہ تا عشقت کند محوِ هويت اين و آنم را.

هڪ نعتيہ غزل جي مطلع ۾ حضور پُر نور حضرت محمد مصطفيٰ صہ جن سان عقيدت ۽ محبت جو اظهار ڪندي فرمائي ٿو:

اي مراکحلِ بصارت خاکِ ايوانِ شما،
از ازل جان ودلم مرهونِ احسانِ شما.

ساڳئي غزل جي هڪ ٻئي شعر ۾ فرمائين ٿا تہ: اي الله جا حبيب جيستائين قضا جي هٿون منهنجو گريبان چاڪ نہ ٿو ٿئي، تيستائين توهان جو دامن هٿان نہ ڇڏيندس.

تاگريبانم نہ گردد چاک ازدستِ قضا،
کي کشم دست اي حبيب الله زدامانِ شما.

بيدل هڪ سچو صوفي هو ۽ وجداني ڪيفيت لاءِ راڳ ويراڳ لازمي آهي. بغير ساز سرود جي محفل ۾ ڪهڙو مزو ايندو.

بيا مطرب نواي زن بہ حالت آرمستان را،

Scanned by CamScanner

توهم ساقي، جدا از جام مي مگذار مستان را.
بغير از غلغلِ چنگ وني ودف، قلقلِ مينا،
نہ باشد رونقِ بزمِ طرب زينهار مستان را.

سندس هيٺين شعر سندس عشق الاهي جو مظهر آهي، فرمائي ٿو:

محوِ مطلق راکجا لرزد زملک الموت دل،
کاربا حلاّج نبود پنبۂ محلوج را.

بيدل هڪ سچو عاشق هو ۽ وحدت واري مئخاني مان پُر پيالا پيء، رندي رازن کان واقف ٿيو. اهوئي سبب آهي جو دعويٰ ڪندي فرمائي ٿو:

سرمست بيخودانہ عاشق منم منم،
سرخوش زجام وحدت مطلق منم منم.
گشتم زجام حالت منصور باده نوش،
واقف رموز خفيہ انا الحق منم منم.

منصوري مام جو ذڪر ڪندي فرمائي ٿو تہ: آءٌ انا الحق ڪو نہ ٿو چوان، پر اهو نعرو تہ اُهو محبوب پاڻ هڻي ٿو، شمس تبريز تہ "قم باذني" ڪو نہ چيو هو، اهو تہ مٺي محبوب پاڻ چيو هو. پنهي جهانن جي سردار مدني منٺار فرمايو آهي تہ: انا احمد بلا ميم اهي راز ۽ رمزون سڀ ڪو سمجهي نہ ٿو سگهي. ان لاءِ جيستائين پنهنجي هستي کي فنا ڪري نيستيءَ ۾ نہ اچبو، تيستائين اهي راز سمجهي نہ سگهبا. شاه لطيف فرمايو آهي:

نامُرادي نجهرو، عدم اوتارون

هنيئر بيدل جي غزل جا ڪجھ شعر ملاحظہ فرمايو.

من "انا الحق" نمي زنم اي يار   بلک طاهر شدازلبِ دلدار.
يار منصور رابهانہ بساخت   ورنہ خود سفتہ گوهرِ اسرار.
"قُم باذني" کلام شمس نبود   شد زمعشوق اين سخن اظهار.
گفت "انا احمدُ بلاميم"   خواجہ لولاڪ سيدالابرار.
بنده نيستي ببين خودرا   فرش بگذار پا بعرش بدار.

مثنوي نهرالبحر

هيءَ مثنوي مولانا روم واري مثنوي جي تتبع تي چيل آهي. مثنوي جي شروعات هيٺين شعر سان ٿئي ٿي:

بشنوازني نغمۂ سرِّ الست،
تا چہ مي گويد ازان عهدِ درست.

اڳتي هلي مثنوي جي تعريف ڪندي لکيو اٿن:

نهر بحراست !ين بيانِ معنوي،
بحرِ موّاج است اصلش مثنوي.
مثنويءِ معنوي بحرِ رشد،
فکر من زان بحر نهري مي ڪشد.
مثنوي شد مخزن اسرارها،
مثنوي شد مطلع انوارها.
مثنوي معراجِ روحِ اولياست،
مثنوي اسرارِ ذاتِ ڪبرياست.
مثنوي علم اليقين راماية است،
در معارج قدس عالي پاية است.
مثنوي آئينهءِ عين اليقين ست،
مثنوي گنجينهٔ حق اليقين ست.
مصرعِ اَومطلعِ ديوان هوست،
دفترِ او ڪنز رمزِ وحده ست.

هيءَ مثنوي مولانا روم جي مثنويءَ جي مختصر شرح آهي. ايران جي شاعرن مثنوي معنوي جون شرحون گهڻو ڪري نثر ۾ لکيون آهن، پر سنڌ جي هن عالم ۽ صوفي شاعر مثنوي جو ايترو گهرو مطالعو ڪيو هو، جو هن ان جو روح، معنيٰ ۽ مفهوم مختصر نموني منظوم ڪيو. هن مثنوي ۾ ڪٿي ڪٿي عربي زبان ۾ شعر ڏنل آهن جن مان سندن عربي داني جو اندازو لڳائي سگهجي ٿو.

هن مثنوي ۾ قرآن پاڪ جي ڪن آيتن جو منظوم تفسير آهي؛ جيڪو صوفيائي رنگ ۾ نظر ايندو. پنهنجي ڳالهه کي وزندار بڻائڻ لاءِ حديثون، بزرگن جا قول ۽ فارسي شعر ڏنا اٿائين. ڪٿي وري مناجات ۾ دعائون گهري ٿو. نموني خاطر هڪ مناجات جاڪجهه شعر پيش ڪجن ٿا:

قادرا جانِ جهاني جانِ جان،
سرّ خفيه جان بکن برمن عيان.
جان جاني جلوه ده جا نرا بمن؛
بردلم مکشوف ڪن سرّ لدن.

Scanned by CamScanner

ده مرا آگاهي از اسرارِ روح،
افتتح باباً علينا يا فتوح.

هڪ هنڌ سلطان العارفين حضرت بايزيد بسطامي جي هڪ نصيحت بيان ڪندي فرمائين ٿا ته جيئن نانگ پنهنجي کل لٿي ڪري، ان کان ڌار ٿي وڃي ٿو، تيئن سالڪ پنهنجي وجود کان جدا ٿي وڃي ٿو.

بـا يـزيـد از سرّاسرارِ عجب ڪـرد آگاهت شنواي بوالعرب،
کزتن خود رامان چنان رفتم بدر ڪـ زجلدِ خويش مارِ حيلہ گر.
پـس يقـين گـشتہ مراسرد عـلن ڪـ منم ذاتِ خدا بي ماومن.
جهد کن اي طالبِ عين اليقين تابراي از شکوکِ آن واين.
چون شک ازتو رفت اي سالک طريق باش در بحرِ يقين بي شک غريق.

هن مثنوي ۾ ڪيترين ئي دلچسپ ۽ سبق آموز حڪايتون ڏنيون ويون آهن جيڪي وڏي معني رکن ٿيون. هيءَ مثنوي ظاهر ۾ ته مختصر آهي پر حقيقت ۾ اها معنيٰ جو مهراڻ آهي. اهو بيدل سائين جو ڪمال آهي جو درياهه ڪوزي ۾ بند ڪيو اٿائين. مثني نموني خاطر سندن هڪ ننڍڙي حڪايت ڏني وڃي ٿي. اها ڳالهه ڪجهه هن ريت آهي ته هڪ پيري حضرت ابراهيم خليل الله جي امڙ سڳوري پنهنجي پٽڙي کي غار مان ڪڍي نمرود جي دربار ۾ وٺي آئي. چيائيس ته: پُٽ هي خدا آهي. حضرت ابراهيم ڏٺو ته نمرود نهايت بدصورت هو. پر سندس نوڪر چاڪر تمام سهڻا هئا. پنهنجي ماءُ کي چيائين ته! ”اي امڙ هي ڇا آهي“؟ هيءَ پاڻ ته بدڪان بدصورت آهي، پر سندس پانها خوبصورت آهن! هيءَ خدا ٿي نه ٿو سگهي، جنهن کان سندس پانها وڌيڪ خوبصورت هجن. هن مثنوي ۾ ڪل ۱۱ شعر آهن، انهن مان ڪجهه نموني طور پيش ڪجن ٿا:

چونِ خليلي را ز غار آن مادرش کرد بيرون شد بکافر رهبرش.
سوي نمرودش ببرد آن پيرِ زال گفت کين ربّ است باعزو جلال.
ديد ابراهيم اورا زشت رو پيش او خدّام چون گل حسن بُو.
آن غلامان هريکي چون مهروماه مالک آنها بدترين صورت سياه.
گفت اي مادر عجب تر حکمت است کين خدائي تان کہ اقبح صورت است.
بندگانِ خويش را نيکو ترين ازتنِ خود آفريد اين کہ ببين!
اين خدا بنود کزودر صورتي بندهِ اومي برد صد سبقتي.

Scanned by CamScanner

شکلِ معبود است چون دیگِ سیاه
روي بنده روشني ده مهروماه.
زين چنين معبود زوتر در گريز
تانباشي روسيه در رستخيز.

ڪتاب جي پڇاڙيءَ ۾ لکي ٿو:

مانده بود اين نظم سابق ناتمام،
گشته ساعي آن رفيقِ ذوالکرام.
نهر ميلِ خاطرِ والاي او،
شدتمامي نظم با جهدِ نکو.
نوزده رجب بسالِ خوش تبار،
يک هزارو دو صدو شصت وچهار.
نهر بحرش نام کردم اي فلان،
بحرِ معني مثنوي وين نهر آن.

تمت هذه النسخة المسماة بنهرالبحر تحرير تاريخ دهم ربيع الاول ١٣١١ھ مطابق ١٨٩٣ع براي تفريح طبع محبت افزائي منشي سلامت راءِ زاده الله شوقه از يد خام الفقراءَ قاضي غلام مهدي ماستر رهڙڪي اتمام و صورت ارقام پذيرفت.

ديوان سلوڪ الطالبين

هن ديوان ۾ ٩٠ غزل آهن. هيءُ مڪمل ديوان، صنعت لزوم مالايلزم تي ٻڌل آهي. مثلا رديف الف آهي ته ان رديف واري غزل جي هر شعر جي شروعات الف سان ٿيندي. هن صنعت تي ٻئي ڪنهن شاعر جو مڪمل فارسي ديوان راقم جي نظر مان ڪونه گذريو آهي. فقط سنڌي زبان ۾ هڪ ديوان موجود آهي، جيڪو فقير هدايت علي نجفي تارڪ جو لکيل آهي. تارڪ فقير بيدل جي ديوان ”سلوڪ الطالبين“ کان متاثر ٿي ”جلوس

Scanned by CamScanner

التارڪين“ نالي ديوان تيار ڪيو. ان ديوان مان ”ي“ رديف وارو هڪ شعر نموني طور پيش ڪجي ٿو.

يثرب ۾ بطحا گھمڻ کان پو رکڻ دل ۾ ريا،
پارسا هجيءَ پارسائي تو کان ٿي، مون کان نہ ٿي.

بيدل جي هن ديوان ۾ عشق و محبت سان گڏوگڏ سلوڪ ۽ تصوف جي تعليم پڻ ڏني وئي آهي. محبوب جي ڳلن ۽ وارن جي تعريف ڪندي فرمائي ٿو:

تلالؤ جلوه ذاتي ست رخسار پر انوارت،
سوادِ ليلة القدر ست گيسوي عطربارت.

هڪ ٻئي شعر ۾ فرمائي ٿو:

آفتاب وسايہ را باهم نہ بيند هيچکس،
شب بروز آميخت زلف و عارض جانانِ ما.

هڪ غزل ۾ بهار جي آمد جو ذڪر ڪندي تمام خوبصورت نظارو چٽيو اٿس. حسن جي ڳالھ آهي تہ حسين نظارن جو بہ ذڪر آهي، تہ ان سان گڏوگڏ تصوف جي تعليم بہ آهي. انهيءَ ”ن“ رديف واري غزل مان ڪجھ شعر پيش ڪجن ٿا.

نو بهار آمدهمي خندد چمن،
از رخِ شادي گل و سرو وسمن.
نزهتِ چندان گرفت ازوي جهان،
مي نگنجد يوسف اندر پيرهن.
نکهتِ عنبر فشان بادِ سحر،
نافها آورد ازمشکِ ختن.
نقش لعلِ گلرخان شيرين مقال،
ميکند مستغني ازلعلِ يمن.
نافہ سا زلفِ معنبر مهوشان،
عطر ريزي مي کند درانجمن.
نالهاي بلبلانِ بذلہ گو،
مرده را بخشد تحرک درکفن.
نکتہءِ دانش فرامش کن هلا،

Scanned by CamScanner

یادگیر اي طالب اسرارِ لدن.

آخر ۾ سندن هڪ غزل جا ڪجھ شعر پيش ڪجن ٿا، جنهن ۾ انسان کي پنهنجو شرف ۽ شان سڃاڻي پنهنجو اصلي ماڳ ماڻڻ جي هدايت ڪري ٿو:

زمين گذار سوئي آسمان بکن پرواز،
ز آسمان بسوي لامکان بکن پرواز.
زعرش اعظم بالاست آشيانہ تو،
قفس شکن بسوي آشيان بکن پرواز.
زيان ست در قفس جسم مبتلابودن،
ببالِ شوق زقيدِ زيان بکن پرواز.
زدستِ پيرِ مُغان نوش ساغرِ وحدت،
بزور نشہ سوي بي نشان بکن پرواز.
زمان زمان مشواين قيد طبع را محبوس،
بسوي عهدِ ازل هر زمان بکن پرواز.
زبون مباش درين داروگير جسماني،
بسوي مجمع روحانيان بکن پرواز.
زمردين قفس ست اين فلک هلا طالب،
تو بي سر و پاسوي جنان بکن پرواز.

بيدل سائين هڪ سچو عاشق ۽ صوفي درويش هو. ڪين تصوف جي وڏي ڄاڻ هئي. سندن شاعريءَ جو مک مضمون تصوف ئي آهي. ايتريقدر جو جيڪي خطبا ڇپيا اٿن، تن ۾ پڻ تصوف جا ڪي راز ۽ رمزون سمجهايون اٿن. مثلا سندن هڪ خطبي جو عنوان ئي آهي: "خطبہ الجمعة في الوحدت"

ٻيو هڪ خطبو مثنوي متعلق لکيو اٿائين. ان جو عنوان آهي. "خطبة الجمعة من المثنوي"

هڪ خطبي ۾ نعتيہ شعر آڻي ٻنهي جهانن جي سردار جي صفت ۽ ساراه بيان ڪئي اٿائين فرمائين ٿا:

اي طالبان ز وصفِ جمالِ محمدي، حاصل کنيد سر جمالِ محمدي.
رنگي است بوالعجب کہ بہ بيرنگ زه نمود، آئينہ بي مثال مثالِ محمدي،
برهم زنند نقوش خيالات ماسوي، تقويم حسن نقش خيال محمدي،
از خويش دست شستہ رمي غوطہ زنيد. درقلزم حقيقت حال محمدي.

Scanned by CamScanner

باشوق بي حساب تولاي بيشمار، صلوا عليٰ محمدِ وآلِ محمدٍ

بيدل جي فارسي شاعري جي مطالعي مان معلوم ٿئي ٿو ته هو سورهين ۽ سترهين صدي عيسوي ۾ هندوستان ۾ موجود ايراني شاعرن غزالي مشهدي (متوفي ۱۵۷۲ع) عرفي شيرازي (متوفي ۱۵۸۸ع) نظيري نيشاپوري (متوفي ۱۶۱۴ع) طالب آملي (متوفي۱۶۲۷ع) قدسي مشهدي (متوفي ۱۶۴۶ع) ۽ ڪليم ڪاشاني (متوفي ۱۶۵۱ع) وغيره جي ڪلام جي شستگي شيرين بياني، ۽ سلاست ۽ رواني کان متاثر آهي. ان کان علاوه احمد جام (متوفي ۵۳۶هه) ۽ ٻين نامور صوفي شاعرن حضرت امير خسرو (متوفي ۱۳۲۴ع) ۽ مرزا عبدالقادر بيدل عظيم آبادي (متوفي ۱۷۲۰ع) جي عارفاڻي ڪلام کان پڻ متاثر نظر اچي ٿو. قديم شاعرن ۾ شيخ سعدي (متوفي ۱۲۹۱ع يا ۱۲۹۴ع) حافظ شيرازي (متوفي ۱۳۸۹ع) مولانا فخرالدين عراقي متوفي ۱۲۸۹ع) ۽ مولانا نورالدين عبدالرحمان جامي (متوفي ۱۴۹۲ع) جهڙن بزرگن جي ڪلام مان فيض حاصل ڪيو آهي.

پنهنجي مهربان ۽ نوجوان دوست سيد عبدالحسين شاه موسوي جا ٿورا جنهن بيدل سائين بابت مواد مهيا ڪرڻ ۾ مدد ڪئي.

پياري دوست مينهون خان سوز بلوچ جي مهرباني جنهن گهربل تصويرون ترت موڪلي ڏنيون.

ڊاڪٽر نوازعلي شوق

Scanned by CamScanner

مثنوي دلڪشا

بيشڪ الله تعاليٰ جي پاڪ نالي ۾ برڪت، ميناج، سرور ۽ سڪون آهي، جيڪو خوش نصيب ان پاڪ ذات جي مِٺي نالي جو ورد ڪندو تنهن کي دلي سڪون نصيب ٿيندو. الله تعاليٰ سورة رعد جي 4 رڪوع ۾ فرمايو آهي تہ "الله تعاليٰ جي ذڪر سان دلين کي اطمينان حاصل ٿئي ٿو".

اڄ ڪلھ دنيا جي هر خطي ۾ ماڻهو پريشان آهن. بلڊ پريشر شُگر ۽ دل جا مرض وڌي ويا آهن. اهڙا پريشان حال حڪيمن ۽ ڊاڪٽرن وٽ وڃي وڏي رقم خرچ ڪن ٿا، پر جيڪو صحيح معنيٰ ۾ حبيب ۽ طبيب آهي، جنهن وٽ هر درد جي دوا ۽ هر مرض لاءِ شفا آهي، ان کي ياد ڪونہ ٿا ڪن. حالانڪ ان پاڪ ذات جو ذڪر هر درد جي دوا ۽ هر مرض لاءِ شفا آهي. حضرت شاھ عبداللطيف ڀٽائي رح پنهنجي پروردگار کي ياد ڪندي دم دم دعائون گهرندو رهيو:

تون حبيب، تون طبيب، تون درد جي دوا،
جانب منهنجي جيءَ ۾، آزار جا انواع،
صاحب! ڏي شفا، ميان مريضن کي.

تون حبيب، تون طبيب، تون دارون کي دردن،
تون ڏئين، تون لاهين، ڏاتر کي ڏکندن،
تڏهن ڦڪيون فرق ڪن، جڏهن امر ڪريو ان کي.

هن ٽن اکرن واري اهم لفظ يعني "ذڪر" تي غور ڪرڻ سان هي معنائون معلوم ٿين ٿيون:

ذَڪَرَ (ن) ذڪراً و تذڪاراً =الله تعاليٰ جي پاڪائي ۽ بزرگي بيان ڪرڻ.

الذڪرُ (مص) = مشهوري. چوندا آهن: لهُ ذِڪرٌ في الناس = هن جي ماڻهن ۾ مشهوري آهي يعني هُو ماڻهن ۾ مشهور آهي، تعريف، شرف نماز ۽ دعا[1]

Scanned by CamScanner

مٿي ڏنل معنائن مان مطلب نڪري ٿو: الله پاڪ کي ياد ڪرڻ. صوفين جي قول موجب ان ياد ۾ ٻيو سڀ ڪجهه وساري ڇڏجي. هر اهو ڪم ڪجي، جنهن جي ذريعي حق پاڪ کي ياد ڪجي. ذڪر جو ڪمال اهو آهي جو ذاڪر ۽ مذڪور جي وچ مان حجاب ختم ٿي وڃي. ذڪر جا ڪيترائي قسم آهن، جن مان ڪي هي آهن.

لِساني: زبان سان ذڪر ڪرڻ.
قلبي: دل سان ذڪر ڪرڻ.
لاهوتي: اهڙو ذڪر جنهن جي ذريعي سالڪ جي دل ۾ نور جو چمڪاٽ ٿئي.
ملڪوتي: ان جو مطلب آهي اليٰ الله جو ذڪر ڪرڻ.
جبروتي: هن جو مطلب آهي هُو، هُو وارو ذڪر ڪرڻ.
نفسي: اهڙو ذڪر جنهن جي ذريعي عقلي تصور ڪان اصلي مقصد طرف وڃڻ.
اسم ذات: الله پاڪ جو ذڪر.
نفي اثبات: ڪلمي پاڪ لا الاه الا الله جو ذڪر ڪرڻ.
مريضاڻو: مريضن وانگر ڪجهندي ذڪر ڪرڻ. سهروردي طريقي ۾ اهڙي نموني ذڪر ڪيو ويندو آهي.
ڏک ڀريو: نهايت ڏک ڀرئي لهجي ۾ ذڪر ڪرڻ. قادري طريقي وارا ان طرح ذڪر ڪندا آهن.
عشقيه: ذوق جي غلبي واري آواز ۾ ذڪر ڪرڻ. هيءُ طريقو چشتين وٽ رائج آهي.

(1) المنجد (عربي – اردو) ص 353 دارالاشاعت ڪراچي 1994

هن مثنويءَ جو غور سان مطالعو ڪندي معلوم ٿئي ٿو ته مشهور محدث علامه ابن قيم جو ڪتاب "الوابل الصيب" بيدل سائين جي مطالعي هيٺ رهيو. ان ڪتاب ۾ ذڪر جي فضيلت بيان ڪيل آهي. جنهن ۾ هن ٻڌايو آهي ته ذڪر جا سوءُ ڪان به وڌيڪ فائدا آهن. هن پنهنجي ڪتاب ۾ نمبروار 79 فائدا ٻڌايا آهن، هتي انهن مان ڪي فائدا بيان ڪجن ٿا.

Scanned by CamScanner

1- ذڪر شيطان ملعون کي ڀڄائي ڇڏي ٿو ۽ ان جي سگھہ کي گھٽائي ٿو.

2- ذڪر الله تعاليٰ جي خوشنوديءَ جو سبب آهي.

3- ذڪر دل جا درد ۽ غم دور ڪري ٿو. بيدل سائين فرمايو آهي:

وانکہ روگرداند شود از ذکر حق　رفع کي گردد ز خاطر او قلق

يعني جو حق جي ذڪر کان منهن موڙي ٿو، تنهن جي من مان مونجهارو ڪيئن دور ٿيندو.

4- ذڪر دل ۽ منهن کي منور ڪري ٿو.

5- ذڪر سان الله تعاليٰ جو قرب حاصل ٿئي ٿو ۽ جيترو ذڪر ۾ واڌارو ٿيندو، اوترو ئي الله تعاليٰ جي قرب ۾ اضافو ٿيندو ۽ جيتري ذڪر کان غفلت ڪئي ويندي، اوتري الله پاڪ کان دوري ٿيندي.

6- ذڪر الله تعاليٰ جي مغفرت جو درڪولي ٿو.

7- ذڪر دل کي زنده ڪري ٿو.

اهو ئي سبب آهي جو بيدل سائين هن مثنويءَ ۾ فرمايو آهي:

ذکر مولیٰ باعثِ دل زندگي است
مايۂ آزادي و فرخندگي است

يعني: رب جو ذڪر دل جي زنده رهڻ جو ڪارڻ آهي ۽ ان جي آزادي ۽ خوشين جو سرچشمو آهي.

بيدل سائين هڪ ٻئي شعر ۾ فرمائي ٿو تہ ذڪر ترڪ ڪرڻ سان مصيبت پيدا ٿئي ٿي، بلڪ ائين ڪرڻ ايمان جي محور لاءِ گرهڻ وانگر آهي:

ترکِ ذکر آمد وبال جانها بل کسُوفِ محورِ ایمانها

ٻئي شعر ۾ فرمائي ٿو:

ترکِ ذکر آمد کسُوفِ نورِ دل – انهندام خانۂ معمور دل

يعني ذڪر ڇڏي ڏيڻ سان اندر واري روشنيءَ تي پاڇو پئجي وڃي

Scanned by CamScanner

ٿو ۽ آباد دل برباد ڪري ڇڏي ٿو.

حافظ ابن تيميہ فرمايو آهي تہ الله جو ذڪر دل لاءِ ائين آهي، جيئن مڇيءَ لاءِ پاڻي. غور ڪري ڏسو تہ پاڻيءَ کان سواءِ مڇيءَ جو ڇا حال ٿي وڃي ٿو.

مثنوي دلڪشا جي شروعات هن حمديہ شعر سان ٿئي ٿي.

حمدِ محبوبي ڪہ ذکرش دلکشا ست
باعثِ تفريحِ طبع و جان فزاست

جنهن جو ترجمو آهي: تعريف ڪريان ٿو ان مٺي محبوب جي جنهن جو ذڪر دل جي دري کوليندڙ طبع کي فرحت پهچائيندڙ ۽ روح کي راحت رسائيندڙ آهي.

مثنويءَ جي ٻئي ۽ ٽئين شعر ۾ ذڪر جي تعريف ڪندي، ان جون خاص خوبيون بيان ڪيون ويون آهن. چوٿين شعر ۾ فرمائي ٿو.

آمده لاريب در مصحف مجيد
اُذکروا ذِکراً کثيراً بس پديد

يعني ظاهر ظهور بنان شڪ شبهي جي قرآن شريف ۾ آيل آهي تہ ذڪر ڪريو. وڏيڪ ذڪر ڪريو.

هن شعر ۾ بيدل سائين قرآن پاڪ جي سوره احزاب جي آيت نمبر 41 دليل طور آندي آهي: الله تعاليٰ فرمايو آهي.

﴿ياَ يُّها الّذِينَ آمنُوا اذکُرُ اللهَ ذِکراً کثيرا﴾

يعني: اي ايمان وارو خدا جو تمام گهڻو ذڪر ڪريو.

وري ساڳي سوره جي آيت نمبر 42 جي روشنيءَ ۾ فرمائي ٿو:

صبح و شام از ذکر مولیٰ لب مبند
آخر اي غافل ز حق بپزير پند

يعني: سدائين ان سائين کي ياد ڪر ۽ صبح شام ان جي پاڪائي بيان ڪر.

قرآن پاڪ ۾ ارشاد آهي:

Scanned by CamScanner

﴿وسبّحُوهُ بُكرةً وَّ اَصيلاً﴾

بيدل سائين پنهنجي شعرن ۾ لڳاتار ذڪر جي تعريف ۽ تلقين ڪرڻ کان پوءِ هدايت ڪري ٿو تہ مٺي مهربان جا ٿورا مڃ. اها هدايت ڪرڻ کان پوءِ نصيحت ڪندي فرمائي ٿو:

رمزِ پنهان فهم اي مردِ طلب
رازِ قرآن بشنو اي جملۂ ادب

يعني: اي طالب ڳجهو راز سمجهہ، اي ادب جا صاحب! قرآن شريف جو راز پروڙ. ٻئي هڪ شعر ۾ فرمائي ٿو. هر پَل هر دم ذڪر ڪندو رهہ. ذڪر ڪرڻ بابت الله تعاليٰ جو حڪم ٻُڌ ۽ حرص و هوس ڇڏي ڏي: شعر ملاحظہ فرمايو:

ذڪرڪُن هر لحظہ و درهرنفس – بشنو ازحڪمِ ذڪروهَل هوس

اَن کان پوءِ قرآن پاڪ جي سُوره اعراف جي آيت نمبر 205 ڏني اٿائين:

﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعاً وَخِيفَةً وَّ دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَولِ بِالْغُدُوِّ وَالأصالِ وَلا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾

اَن آيتَ سڳوريءَ جو ترجمو آهي: ”۽ پنهنجي پروردگار کي دل ئي دل ۾ عاجزي ۽ خوف کان ۽ جِهيڻي آواز سان صبح و شام ياد ڪندو رهو ۽ غافل نہ ٿجو“.

بيدل سائين ذڪر جي تعريف ڪندي پنهنجي هڪ شعر ۾ ان کي هڪ مُفيد مرهم سڏيو آهي. هُو ٻڌائي ٿو تہ هن مرهم وارو نسخو آزمايل آهي، ان سان لکين زخم ڇُٽي ويا. فرمائي ٿو.

نسخہ اين مرهم مجرب آمده
صد هزاران رِيشها زان به شده

هڪ شعر ۾ نصيحت ڪندي فرمائي ٿو تہ اي مردا! لوڪان لڪي آهہ ۽ زاري ڪندي پنهنجو سڀ ڪجهہ هُن لاءِ خرچ ڪر:

ذڪر خفيہ وهم اين ريش شد
هر ڪہ باخود زو بيخويش شد

Scanned by CamScanner

هن شعر ۾ بيدل ذڪر خفي جي طرف اشارو ڪيو آهي.

هڪ شعر ۾ فرمائي ٿو تہ "لا" جو وِرد تنهنجي هستيءَ ڪي مٽائڻ وارو آهي. وجود ڪي فنا ڪرڻ سان ئي مدهوشي ۽ بيخودي ايندي.

لابراي نفيءِ اين هستي نيست
نفيءِ هستي ناشيءِ مستي نيست

ان ڪان پوءِ ٻئي شعر ۾ فرمائي ٿو

چون شوي سرمست زين جامِ خفي
بر دلت پيدا شود ڪامِ خفي

يعني: جڏهن تون هن لڪل جام (ذڪر خفي) سان سرشار ٿيندين، تڏهن تو ۾ لڪل خواهشون پيدا ٿينديون.

هڪ شعر ۾ هن ريت مخاطب ٿئي ٿو:

اي فُلان مردانہ شو، مردانہ شو
بادۀ شوقش بِڪَش مستانہ شو

يعني: اي فلاڻا! مردن وانگر ٿيءُ، هن جي پريم جو پيالو پيءُ ۽ سرمت ٿيءُ.

بيدل سائين ذڪر سان گڏ فڪر جي اهميت اجاگر ڪندي فرمائي ٿو تہ جڏهن ذڪر جي پيماني پيئڻ سان مست ٿيندين تہ اهو زياده ذڪر توکي فڪر ڪرڻ لاءِ مجبور ڪندو.

شعر ملاحظہ فرمايو:

چون شوي مستانہ از پيمانۀ ذڪر
ڪثرتِ ذڪرت ڪُند شايستہِ فڪر

بيدل سائين گهڻي ذڪر جا فائدا بيان ڪندي ٻڌائي ٿو تہ گهڻو ذڪر فڪر ڪي جنبش ۾ آڻي ٿو. سج جي تپت سان برف پگهرجي پاڻي ٿي پوي ٿي.

فڪر را جنبش دهد ذڪرِ ڪثير
آب شد از تابِ مِهر آن ز مهرير

Scanned by CamScanner

ذڪر جو سچ فڪر جي سرديءَ کي تحرڪ ۾ آڻي ٿو ۽ ٿون صاحب فڪر ٻنهي پوين ٿو. فرمائي ٿو:

ز مهرير فکر را خورشيد ذکر
جنبش بخشد شدي ز اصحاب ذکر

فڪر جا فائدا بيان ڪندي ٻڌائي ٿو ته شروع ۾ فڪر طالب جي (دل جي) ڪٽ ۽ ڪاراڻ کي صاف ڪري ٿو. فرمائي ٿو:

ليک سالک را درا دل فکرتي
صاف گرداند ز زنگ و قترتي

بيدل سائين ٻڌائي ٿو ته جو شخص ذڪر سان گڏ فڪر کي به جوڙي ٿو، سو دل جي پاڪ آستان مان ڇڻ خوف خطرن جهل ۽ ڪيني واري مٽي ٻهاري ڪڍي ٿو. اهڙيءَ ريت سينو ڪيني کان صاف ٿي وڃي ٿو. فرمائي ٿو:

ذکر جاروب حريم سينے است
دفعِ سازِ گَردِ جِهل و کينے است

بيدل سائين هن مثنوي ۾ هٺ ۽ وڏائي واري قلعي کي نيست ۽ نابود ڪرڻ لاءِ لڳاتار پنج شعر چيا آهن. اختصار کان ڪم وٺندي فقط هڪ شعر پيش ڪجي ٿو. فرمائي ٿو:

قلعۂ پندار کہ اُو چون خيبر است
بيشک آسان پيش همت حيدر است

ترجمو: غرور جو قلعو خيبر جي مثل آهي، بيشڪ حيدرِ ڪرار جي همت آڏو اهو ڪيرائڻ آسان آهي.

بيدل سائين کي حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي رح سان وڏي عقيدت ۽ محبت هئي. اهو ئي سبب آهي جو آخر ۾ حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي جو هيءُ بيت ڏنو اٿائين:

سڏن متي سڏڙا، واڪو هڏ ۾ لاهه
مَن ڪا ڪُوڪ سندياهه، ڪوهيارل ڪن پوي

Scanned by CamScanner

ان کان پوءِ حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي جي صفت ۽ ساراهه ڪندي. سندن ڪلام جي تمام گهڻي تعريف ڪئي اٿس، فرمائي ٿو.

آن سرآمد عارفان و شاهِ عشق
رهبرِ عشاقِ حق در راهِ عشق

موجهاي منطقش درياي راز
بيت بيتش ساغرِ صهباى راز

بيت اوني بيت اقليم وجد
مومنِ توحيد را تسنيم وجد

حرف حرفش سربسر سوز و گداز
لفظ لفظِ اُو حقيقت خوش مجاز

گر تُو آري برزبان اسم شريف
عبد را گردان مضافِ بَالطيف

شاهِ شاهان صدر آراي الست
بهرِ فرطِ شوقِ ما فرموده است

ترجمو: اُن عارفن جي اڳواڻ ۽ عشق جي بادشاهه، عشق جي راهه ۾ عاشقن جي رهبر.

جنهن جي ڪلام جون موجون، الاهي رازن جو درياهه آهن ۽ جنهن جو هر هڪ بيت الاهي رازن جي شراب جو پيالو آهي، هُن جا بيت ناهن، پر مستي جي دنيا آهن ۽ حق جي هيڪڙائي ۾ اعتقاد رکڻ وارن لاءِ مدهوشي جي هڪ نهر آهن.

سندس هڪ هڪ حرف سراسر سوز آهي ۽ هن جو هر هڪ لفظ مجازي نما هوندي بہ حقيقت ڀريو آهي.

جيڪڏهن هن جو پيارو نالو زبان تي آڻيندين تہ عبد کي لطيف

Scanned by CamScanner

سان ڪٽي جوڙ (يعني عبداللطيف) الست جي اعليٰ مقام ڪي سينگاريندڙ شاهن جي شاهہ، اسان جي شوق ۾ اضافو آڻڻ لاءِ فرمايو آهي.

ڪاي طلبگار وصالِ لايزال
گاهہ بيگاهہ از تشوق دل نهال

يعني: اي ابدي وصال جا طالب! ڪڏهن ڪڏهن دل جي شوق وچان زاري ڪندو رهہ!

دمبدم ميخوان بجان محبوب را
با هزران رغبت آن مرغوب را

يعني: هر پل محبوب کي جيءُ جان سان ياد ڪندو رهہ ۽ اُن ساجن کي هزارن تمنائن سان سڏيندو رهہ.

هست در تنزيل اُدعُو ربکم
کم شو از خواندن ملول اي محترم

يعني: قرآن شريف ۾ ارشاد آهي "خدا کي سڏ ڪر" اي مانوارا هن جو ذڪر ڪندي بيزار نہ ٿيءُ.

هر نفس مي نال کين ناليدني
روح را بخشد زهي باليدني

يعني: هر گهڙي رُئندو رهہ، ڇو تہ اها زاري رُوح کي ترقيءَ جي منزل طرف وٺي ويندي.

نالهاي تو نباشد رايگان
عاقبت رفتيد بگوش دلستان

يعني: تنهنجون پڪارون اجايون نہ وينديون، آخر اهي مٺي محبوب جي ڪنِ پونديون:

نالۂ مضطر قبولِ دلبر است
شاهدش اين بحيب المضطر است

يعني: اهي درد ڀريون دانھون محبوب وٽ قبول ٿينديون آهن جنهن جو ثبوت آهي، غمزده جو جواب ڪير ڏيندو.

نالهاي ذکر جانِ درد مند
حق تعاليٰ را همين آيد پسند

يعني: درد ڀري دل جون پڪارون حق تعاليٰ کي پسند آهن.

فَاذۡكُرُوني أَذۡكُرۡكُم زان سبب
او مي فرمايد از الطاف رب

ان ڪري ئي رب لطف وچان فرمائي ٿو. توهان مون کي ياد ڪيو ته مان توهان کي ياد ڪريان.

ان کان پوءِ 10 شعر ذڪر جي فضيلت ۾ بيان ڪيا ويا آهن، آخري شعر آهي:

قصہ کوته شد نفس را برميار
جُز بِذِکر اي شايقِ ديدار يار

قصو ڪوتاه اي دوست جي ديدار جا پياسي، ان يار جي ياد کان سواءِ ساهہ نہ ڪڍ.

هن تصنيف جو ترقيمو يعني پڇاڙي هن ريت آهي.

تمام شد نسخہ دلکشا تصنيفِ حضرت جناب پير طريقت قدس الله روحه وافاض عليٰ قلبي فتوحہ از يد احقر خاکپاي اهلِ نظر تراب الاقدام عاشقان خادم در خوبان توحيد تخمير محمد محسن فقير متخلص به فقير بيکس حقير تاريخ 4 ماه 1295ھ

Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحیم

[illegible]

بس هویدا آمد که حق فرماند او
اذکروا الله ذکر بی عد و شمار

مر شما را زآنکه ایشما قوم رشاد
در غم و شادی نهان و آشکار

یاد با پاکی نمائیدش مدام
صبح و شام از ذکر [illegible]

هر شب و هر روز هر صبح و هر شام
افزای [illegible]

[illegible]

Scanned by CamScanner

فرض وقتی گشته نماز و ریاست دوام
هست فرض دائمی لیلی بیار

سالکی گر زین نشد فرض دوام
فرض وقتیش نیست مشغول انکار

قصه کوته گشت نفس را بر بیار
جز بدانت ای شایق دیدار یار

تمام شد نسخه دلگشا تصنیف حضرت جناب سلطان العارفین قدس الله روحه و افاض علی قلبی فتوحهم از ید احقر
خاکپای زائرها انتظار ... قدام فی اشتیاق ... قادم در
فقر بانی ... محمد محسن فنیت متخلص ... حسن
تاریخ ۲ ماه شعبه ۱۲۹۵

Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحیم وتمم بالخیر

مثنوی دلگشا

حمد محبوبی که ذکرش دلگشاست / باعث تفریح طبع و جانفزاست

جان فزای طالبان ذکر حق است / خوش بگیر آن را که فیض مطلق است

فیض مطلق یاد مولی آمده / یادش از هر کار اولی آمده

آمده لاریب در قرآن مجید / قوله تعالی اذکروا ذکرا کثیرا بس پدید

یا ایها الذین آمنوا اذکروا الله ذکرا کثیرا و سبحوه بکرة و اصیلا

بس پدید آمد که حق فرمان داد / مومنان ای که شما قوم رشاد

اذکر الله ذکر بی حد و شمار / در غم و شادی نهان و آشکار

یاد با پاکی نمائیدش مدام / چه شب و چه روز چه صبح و چه شام

صبح و شام از ذکر مولی لب مبند / آخر ای غافل ز حق بپذیر پند

پند بپذیر از خدای بی نظیر / با خدا خوگیر با خود خو مگیر

خو مگیر الا بذکر ذو الجلال / هر دم و هر ساعت و هر ماه و سال

Scanned by CamScanner

تا نماند فکر تو جز ذات حق / منکری در ذات خود آیات حق

فکر را جنبش دهد ذکر کثیر / آتش شد از تابش مهر آن زمهریر

ز مهر فکر آخر شود خورشید ذکر / جنبشی بخشد شوی از صحبت فکر

گر چه فکر آنجا نمی گنجد که اوست / فکر بهر مسندی اثبات جوست

چون شود اثبات ذات کبریا / ره نیابند اندر و اندیشه را

لیک سالک را در اول فکرتی / صاف گرداند ز زنگ و تیرگی

ذکر را با فکر همره کرد جفت / گرد خطرات از حریم دل برفت

ذکر جاروب حریم سینه است / دفع ساز گرد جهل و کینه است

با تو اثر ذکر پاک و فکر صاف / سینه را صیقل کن و از خود ملاف

ترک ذکر حق مکن هشیار باش
چند خسپی عاقبت بیدار باش

قوله تعالی من اعرض عن ذکری فان له معیشة ضنکا

بشنو ای غافل وعید کردگار / پنبهٔ غفلت ز گوش دل برآر

پنبهٔ غفلت بکش از گوش جان / شرح من اعرض شنو از شارحان

لعنت حق هر کس که اعراض آورد / یعنی از ذکرم تمتع کم برد

تنگ گردد بر او راه معاش — در غم و اندوه باشد ابتلاش

تنگ چون گردد معیشت بر کسی — نبودش از زندگی بهره بسی

این معیشت را دو معنی ظاهر است — بطن قرآن را محقق ماهر است

معنی لفظ معیشت شد معاش — این معاش آمد به پیش عقل فاش

لیک پیش عارفان ذوقی است — وین تنعم ذاکران را حاصل است

وانکه روگردان شود از ذکر حق — رفع کی گردد ز خاطر او قلق

وانکه مشغول است با ذکر خدا — باشدش جمعیت دل دائما

شاغل ذکر است صاحب ذوق دل — روح او با قرب حق شد متصل

اتصال یافت جزو او بکل — روغنش بپذیرفت تاثیرات گل

صورت او روغن آسا باقی است — ورنه چون گل بوی خوش را ساقی است

ذاکر است از راه صورت و اندرون — جمله مذکور است بی چون و چگون

من رآنی قد رأی الحق عیان — زان سبب فرمود شاه مرسلان

ذکر ذاکر محو گردد عاقبت — ماند آن مذکور قدسی ماهیت

ذکر کن انفاس خود ضایع مساز — رو مگردان زین چنین اقبال و ناز

Scanned by CamScanner

رو مگردان از نعیم جاودان
رو مگردان از کرامت سروران

رو مگردان از کرامات کثیر
گنج را بستان بده چیزی یسیر

این وجود تست اندک چیزکی
وان نعمتهای ده کاؤس کی

ده ز دست این روان از گذار
تا عوض یک دی به بینی صد بهار

عن ابی موسی الاشعری رضی الله تعالی عنه قال قال رسول الله صلی الله تعالی علیه وآله وسلم
مثل الذی یذکر ربه والذی لا یذکر ربه کمثل الحی والمیت متفق علیه

گفت آن سلطان ملک بی نشان
رونق افزای تختگاه لامکان

تاج فرق انبیا و مرسلین
پیشوای اولیا و اهل دین

شاهباز آشیان کبریا
سجده گاه جان جمله اصفیا

خاتم پیغمبران شاه رسل
هادی سبل حقیقت بی بدل

هر که در ذکر خدا مشغول بود
غوطه زن آن بحر بی ساحل بود

زنده ماند با حیات طیبه
متصف با صفت سبحانی شده

وانکه از ذکر است غافل جان او
دور ماند از رتبهٔ عرفان او

گوئیا او مرده است و بی خبر
از مدارج عالم جان چون حجر

Scanned by CamScanner

ذاکر زنده است غافل مرده است — غافل از سرکی چو هیچ افسرده است
ذاکر از حق خوش حیاتی یافته — روی خود از مردگان برتافته
ذاکر حی است غافل میت است — مرده شد کو غافل از ماهیت است
ذکر مولا باعث دل زندگیست — مایهٔ آزادگی و فرخندگیست
ترک ذکر آمد وبال جانها — بلکه خوف محو ایمانها
ترک ذکر آمد کسوف نور دل — انهدام خانهٔ معمور دل
ترک ذکر آمد بمعنی مسخ جان — کوری باطن فزاید بیگمان
ذکر مولا روز و شب کن ای سعید — ذکر غیر شد قرب با شخص بعید
ذکر سرمایهٔ سعادت آمده — ذکر حق دفع شقاوت آمده
ذکر حق شد نردبان آسمان — ذکر جان ایمنت از ذلت امان
ذاکران را شد ز سینه فتح باب — غافلان مانند در رنج و عذاب
ذاکران سلطان ملک جان شوند — غافلان پابستهٔ طغیان شوند
ذاکران عیش نهان حاصل کنند — غافلان خود را ز حق عاطل کنند
ذاکران را وصل با محبوب شد — روح غافل زین طرب محجوب شد

Scanned by CamScanner

ذاکران با وصل مولی خودم اند   غافلان با ناامیدی همدم اند

ذکر کن پیوسته ای مرد خدا
تا نمانی از حیات جان جدا

عن ابی هریرة رضی الله عنه قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم ان الله تعالی یقول انا مع عبدی اذا ذکرنی وتحرکت بی شفتاه رواه البخاری

بشنو از جانبخش جانها مصطفی   کو بشارت داد ما را از خدا

کاین چنین می گوید آن رب کریم   مژده مر ذاکران را در نعیم

گفت من با بنده ذاکر همدمم   چون کند یاد من آن دل داده ام

جل تعالی قیل من جند لبش   این معیت هست لا شک منقبش

این معیت نیست ذاتش را ز لون   این معیت لیس یدریها العارفون

یجهل عشاق هذا فی الفنا   کیف تدرکها عقول بالذکا

کیف تعلقها قلوب قاسیه   لا یسها کل نفس ناسیه

این معیت هست معنی اتحاد   داند آن را آنکه شد اهل رشاد

کز معیت بی خبر باشد ملک   وز معیت غافل است اهل فلک

Scanned by CamScanner

آن معیت را گشاد آدم دری / ساجدش گشته ملائک یکسری

زین معیت واقف آمد آن خلیل / نار شد گلزار بر مرد جلیل

زین معیت دم زد آن موسی کلیم / شد ید بیضا نشانش مستقیم

آن مسیح از وی چو گشته بهره‌یاب / نور بود و شد قرین آفتاب

چون معیت از ظهور احمدی / یافت مرتبه کمال سرمدی

شد از این جرأت مقامش فوق عرش / خاک پایش گشت تاج و طوق عرش

حیدر صفدر امام غازیان / شد سلونی گو از این راز نهان

رتبهٔ سبطین ریحان رسول / یافت زین عهد که حیران شد عقول

حضرت سجاد فرمود که گر / گویم از اسرار با عالم خبر

خون ما ریزند قوم مومنان / زین معیت خفیه گر گویم عیان

همچنین زین نور اعظم هر امام / ساخته ارشاد عالم را تمام

تا ولایت احمدی شد جهانگیر / در تصور مهدی از نسل شبیر

بعد از آن نائب مناب هر ولی / گفته زان رمز خفی و شرح جلی

بایزید و شاه منصور ز طفیل
گفته سبحانی انا الحق خیل خیل

قم باذنی کرده شمس الحق عیان
غوث کرد القیت سیری را بیان

وآن جنید و شبلی و معروف کرخ
گفته از اسرار در هر دو برخ

میر مروندی عطار و شرف
کرده زین صهبای خوش جامی بکف

همچنان در هر زمان قوم کرام
برزنند این طبل تا یوم القیام

عن انس رضی الله عنه قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم اذا مررتم بریاض الجنة فارتعوا قالوا وما ریاض الجنة قال حلق الذکر رواه الترمذی

گوش داری مومن و للانشاد
منطق مصدوق و سلطان رشاد

خسرو ملک رسالت شاه جان
می دهد فرمان شما را مومنان

چون گذر آید بر باغ بهشت
واچرید از وی بدین قدسی سرشت

عرض کردند آن صحابه با ادب
در حضور حضرت محبوب رب

کای ملاذ تو کلام کردگار
در دل ما از جمالت صد بهار

بازگو تا دل گلد از جنان
غنچهٔ دل را چو گل ز شگفان

در جواب آن عنادل خوشنوا
غنچهٔ لب را گشاد آن دلگشا

Scanned by CamScanner

گفت ای یاران مراد از رهنمایان — حلقهٔ ذکر است مرقع دوستان

حلقهای ذکر است اینها خلد — همت کامت آید اینجای خلو

حلقهای ذکر محفلهای بهشت — واندر آنها جمله غلغلهای اوست

چون نهی پا اندرین حلقه بشوق — در کشی زین میکده صهبای ذوق

اندرا در حلقهٔ ارباب ذکر — اندر او باش از اصحاب ذکر

اندرا مست از جام طلب — تا شوی همدست با کام طرب

اندرآ با صدق و سوز و وافیه — اندرا با شوق و جذب کافیه

اندرآ بیخویشتن پروانه وار — نقد جان بر شمع محفل کن نثار

ذکر کن شو محو در مذکور بس — تا روی از فوق و تحت و پیش و پس

هان تو با ذکر خدا خوگیر باش — حرف غفلت را ز لوح دل تراش

هان و هان کن ترک خود در بیخودی — تا بیابی خلد وصل سرمدی

هان و هان از خویشتن بیزار شو — موم بزم سان فدای نار شو

هان و هان از عجب تن بیگانه ما — بهر شمع ذات حق پروانه ما

ذکر چندان کن که فکرت استوار — باشد اندر هر امور روزگار

ذکر بهر آرایش فکر آمده — هستیت فکر ترا استادی شده

Scanned by CamScanner

بیل ذکرت برکند دیوار را
دور سازد خدشهٔ پندار را

زان سبب مامور شد ترغیب ذکر
کز تو اتروی شود تهذیب ذکر

جهد کن در ذکر و فکر ای اصل جو
سوی اصل خود گرا ای وصل جو

قال العارف رومی قدس سره اذکروا الله

اذکروا الله شاه ما دستور داد
دید اندر نار ما را نور داد

این قبول ذکر تو از رحمت است
چون نماز مستحاضه رخصت است

با نماز او بیالودست خون
ذکر تو آلوده تشبیه و چون

عارف رومی سراج العارفین
ذکر را فرموده تحریض مبین

گفت دستوری بداده ذوالجلال
بندگان خویش را بهر کمال

اذکروا الله را عیان فرمان داد
گنج رحمت در میان ما نهاد

داد دستوری که ما یادش کنیم
آب رحمت حق بر آتش زنیم

آتشی را آب بنشاند یقین
نار ظاهر را نشاند آب این

نار مخفی را که آن حرص و هواست
نور حق بنشاند ای جوینده راست

Scanned by CamScanner

نور یزدان چیست ذکر جاودان ‌ ‌ بال آن و قلب پیدا و نهان

نور یزدان ذکر جاوید آمده ‌ ‌ بهر فکر خورشید آمده

نور یزدان هست ذکر ذاکران ‌ ‌ عقل آمد سر راه مدبران

ذکر نور آمد بزن بر نار خود ‌ ‌ تا شوی آگه تو از اسرار خود

کی شوی آگه ز اسرار نهان ‌ ‌ تا نباشی داخل اندر ذاکران

ذکر شد سرمایه تکمیل نور ‌ ‌ با تواتر ذکر شد تکمیل نور

از تواتر ذکر دل یابد قرار ‌ ‌ تو تواتر ذکر کن با اعتبار

در تواتر ذکر عمر خود سر آر ‌ ‌ تا شوی آگاه زان اسرار یار

از تواتر ذکر حق کاهل مباش ‌ ‌ ذکر کن وز ذکر حق غافل مباش

غافلانه چند می مانی بعید ‌ ‌ از مدارج قرب آن شاه وحید

پنبه غفلت برون آور ز گوش ‌ ‌ اذکروا الله را شنو با گوش و هوش

اذکروا الله را بجان و دل پذیر ‌ ‌ روز و شب با ذکر یزدان خو بگیر

خو بذکرش گیر شو از حق خطاب ‌ ‌ تا رهی پیدا و نهان هم از عذاب

Scanned by CamScanner

ذکر حق هر دم همی ساز ای پسر / تا رهد جانت ز آسیب و ضرر

ذکر حق با هر نفس می‌کن دوام / تا بیابی در دو عالم عیش کام

ذکر حق می‌کن بهر صبح و مسا / تا رهایی یابی از حرص و هوا

ذکر حق می‌کن دمی خامش مباش / کار فرما هوش و بیهوش مباش

کار فرما هوش را ای هوشیار / هر نفس در فکر تا شو هوشدار

هوشدار و گوشدار ای یار من / تا رهد جان تو از رنج و فتن

فتنه‌های هستی موهوم تو / می‌فزاید فکر نفس شوم تو

فتنه‌های هست چون بی انتهاست / در تو اثر ذکر گوشند سزاست

گرچه ذکر تو نیرزد هیچ چیز / لیکن از وی کسب کم شو ای عزیز

کن رحمت می‌کند یزدان قبول / هان و هان کم باش از رحمت ملول

رحمت حق می‌پذیرد ذکر تو / گرچه ناشایسته آمد مو بمو

ذکر تو پذرفت یزدان آنچنان / کان نماز مستحاضه ای سخا

حق کریم است و پذیرد ذکر را / چون نماز مستحاضه ای فتا

هین مکن تو کاهلی در شغل ذکر / ای عجب تو غافلی در شغل ذکر

Scanned by CamScanner

ذکر طالب می پذیرد هرچه هست — سترها تستره هراف الست

تا ستره را چون ستره گردد پسند — بهر اطمینان تأمل ارجمند

قلبها را بهر اطمینان ما — می پذیرد چون ستره سلطان ما

قلبها را چون ستره پذرفت یار — بهر اطمینان قلب بیقرار

قلبها را می پذیرد چون ستره — بو العجب حراف ستار گنه

در تواتر ذکر کوشش ای مستفید — هرچه داری آر پیش آن وحید

در تواتر ذکر مردانه باش — از خیالات هوائی گمانه باش

ذاکر حق باش در هر ساعتی — کین بود بالاترین هر طاعتی

حال خود را کم نگر ای عشق کیش — شو بهر حالیکه داری سینه ریش

سینه ریش آ تا بیابی نمک — از نمکدان وصال آن ملک

گرچه استواد نبود مر ترا — می بجا نامستور ذکر خدا

گرچه تو نامستوی در طلب — بخشد استوادت آن ذکر و ادب

مستوی نامستوی کن ذکر حق — تا بتو رحمت کند رب الفلق

مستوی نامستوی در ذکر باش — جهد کن غافل مباش ای خواجه تاش

مستور نامستور رو در حق آر   قلب را چون سره بصرافی سپار

هست آن حضرت ستار العیوب   عالم الغیب غفار الذنوب

ستر مخلوقات از خالق نهان   کی بماند باش منصف ای فلان

هر چه هستی اندر آ در بارگاه   مستور نامستور در پیش شاه

مستور نامستور در کار شو   از تغافل دمبدم بیزار شو

هان مکن در ذکر غفلت هیچگاه   تا فتد وقتی بیت بر شاه راه

دمبدم می زن قدم در راه شوق   تا دلت یابد ز کثرت ذکر ذوق

ذکر را مگذار گر چه بیدلی   تا دلت یابد نجات از کاهلی

گر چه دل در کف نداری می خروش   ذکر میکن و با دل افسرده کوش

دل فسرده ذکر می کن صبح و شام   چون نماز مستحاضه بر دوام

شد نماز مستحاضه زان روا   کو ندارد اختیار از خود بجا

او چو نتواند که مسدودش کند   حق بلطف خود نه مردودش کند

با نماز مستحاضه خون روان   میشود اندر رکوع و سجده آن

ذکر تو هم با خیالات ردی   جاودان آمیخته ای کان بدی

Scanned by CamScanner

در حدیث آمد که حق با لطف خویش — عفو می سازد خواطر هر پریش

هر چه وسواس است سازد عفو آن — تا بظاهر نارسد فعل لسان

هر چه بیرون از اختیار ما بود — لطف حق در بخیه کار ما شود

گر چه دل لبریز خطرات آمده — ذکر دفع آن بلیات آمده

ذکر دفع خطرها خواهد نمود — ذکر باب دل تو خواهد گشود

ذکر حق وا فکند نفی و خطر — ذکر بهر تو نماید کشف سر

ذکر بگشاید در هر جان تو — ذکر افزاید یقین ایمان تو

ذکر نماید ترا نادیدنی — بشنواند هم ترا نشنیدنی

ذکر تو چندان که محظوظی بود — هان و مگذارش که منظوری بود

آن نماز مستحب ضمن است چو روا — ذکر محظوظی بخطره نیست خطا

ترک ذکر آمد خطا هشیار باش — خواب غفلت تا بکی بیدار باش

آن نماز از خون آلوده است — ذکر و فکرت هم بخون آلوده است

شد نماز از او اکنون ذکرت روا — هان و هان مگذار عمر اندر خطا

با همان حالیکه داری ذکر ساز — تا گشاید بر لبت ابواب راز

همتی کن در تواتر ذکر حق — ور که خطرت هستی ساز شق

تو مگو ما لایق ذکرش نییم — خطر دارم در خور فکرش نییم

اذکروا الله مر ترا فرمان داد — مرده دل بودی ترا حق جان داد

کار فرماید کسی را خسروی — کش بداند بگمان شایسته وی

حق ترا شایسته ذکر خویش دید — اذکروا زان رو ترا فرمان رسید

دمبدم در ذکر حق می کوش و بس — نار عشق افروز ز وی جوش و بس

قال العارف الشیرازی قدس سره: مقیم حلقهٔ ذکر است دل بدان امید * که حلقهٔ ز سر زلف بار بگشاید

حافظ آن لوح محفوظ ضمیر — عارف ماهیت آن سر ستیر

می کند تحریض ما را با کرم — تا شوم سرگرم ذکرش دمبدم

بهر ترغیب گروهی مقتدی — در بیان آورد سر مدی

گفت صبح و شام روز و شب همه — دل مقیم حلقهٔ ذکرش آمده

دل مقیم حلقهٔ ذکر آمد از آن — تا گشاید حلقهٔ زلف دلستان

حلقهٔ زلف این تعین صورتست — کشف ماهیت تعین حکمتست

کشف ماهیت تنزل مشکلست — مشکلست این امر عارف حل است

این معمای تعین حل نشد — تا که طلب مرد صاحب دل نشد

Scanned by CamScanner

این تعین گنبد بیدر بود — سخت‌تر چون قلعهٔ خیبر بود
همت حیدر امیرالمؤمنین — قلع این خیبر کند آسان ببین
لافتا الا علی زان وارد است — کو تعین را ز بن برکنده است
بل بباید داشتن هر دو اولیا — می‌کند این قلعهٔ تعیین را
قلعهٔ پندار کو چون خیبر است — بشکنی آسان ببین همت حیدر است
قلعهٔ پندار را برکن تو زود — دست زن در دامن شاه ودود
قلعهٔ پندار را بشکنده گیر — نفس آتش‌حال بجان را زنده گیر
قلعهٔ پندار را از بن بکن — تا شود مفهومت اسرار لدن
قلعهٔ پندار را برهم شکن — با تبر ذکر دوام ای ممتحن
با حدید کشف را از احدیت — زان تبر در قلعهٔ وهم عبدیت
ذکر تو بند دوئی را بشکند — هستی موهوم را برهم زند
هستی موهوم جز ذکر یقین — نفی کی گردد بکوشش شو قرین
کوششی کن ذاکر حق شو مدام — تا رهی از دهشت یوم القیام
ذکر کن مردانه در جهر و خفی — تا شود آئینهٔ تو روشن چون صفی
چون دلت آئینه‌سان گیرد صفا — از جمال حق بجان یابی جلا

Scanned by CamScanner

از جمال حق دلت روشن شود　　آتش وسواس تو گلشن شود

پس بهر صورت که روئی آوری　　جلوه سازد عین معنی اولی

ای مقیم حلقهٔ ذکر خدا　　باش برپا در مقام جهدها

دامن ذکر دوام از کف مهل　　تا بگردد مشکل کلیت حل

قال سلطان العاشقین حضرت شاه عبداللطیف بهٽائی قدس سره

بیت : سنڌ مٿي سنڌ ۾ او کو هندو لاٿ　　من ٻڌائي سنڌا ڪو هيان ڏي ڪن جي

آن سر آمد عارفان و شاه عشق　　رهبر عشاق حق در راه عشق

موجهای منطقش دریای راز　　بیت بیتش ساغر صهبائی راز

بیت او نی بیت او اقلیم وجد　　مومن توحید الستیم وجد

حرف حرفش نیستر سوز و گداز　　لفظ لفظ او حقیقت خوش مجاز

گر تو آری بر زبان اسم شریف　　عبد را گردان مضاف باللطیف

شاه شاهان همه صدر آرای الست　　بهر فرط شوق ما فرموده است

کای لطیف یار وصال لایزال　　گاه بیگاه از تشوق دل بنال

دمبدم می خوان بجان محبوب را　　با هزاران غیرت آن مرغوب را

همت در تنزیل اذعوا ربکم　　کم شو از خواندن ملول ای محترم

Scanned by CamScanner

روز و شب می‌خوان تو با شوق وافری — خالق خود را به صدق خاطری
هر نفس می نال کهن نالیدنی — روح را بخشد رهی بالیدنی
ناله‌های تو نباشد رایگان — عاقبت افتد بگوش آسمان
ناله‌های مضطرب در گوش یار — عاقبت افتد ملالت واگذار
ناله مضطر قبول دلبر است — شاهدش امن یجیب المضطر است
ناله‌های ذاکر جان دردمند — حق تعالی را همین آید پسند
فاذکرونی اذکرکم زان سبب — امر می‌فرماید از الطاف رب
ذکر سازید ای گروه صادقان — عشق را افزون کنید ای عاشقان
لایزال العبد یذکرنی و انا — اذکره حتی اعشقنی از خدا
گوش کن ای ذاکر بی ملال — از نسیم آمد ترا مژده وصال
بی ملالت آه درد آمیز کن — جامت از شوق حق لبریز کن
گاه آه تو رسد در گوش دوست — مغز را بیند بیان گه نغز دوست
تا نفس آخر نفس کن سعیا — خیر بذکر با آن پروردگار
پاس انفاس ای طالب حق فرض — مرد را در پاس انفاس است غرض

در حق اهل پاس انفاس ای جوان   گفت حق هم فی صلواة دائمون

فرض وقتیه شد نماز و پاس دم   هست فرض دائمی بیش و کم

سالکی کز وی نشد خدمت دوام   فرض وقتش نیست مقبول ای کرام

قصه کوته شد از این معیار   جز بذکر ای شاه ده زنهار

تمام شد نسخه هذا از قلم نحیف نشم فقیر حقیر سگ دروازه مصنف روشن ضمیر عاصی لم یزلی احقر محمد هدایت علی تخلص بخشی مشرب صوفیا بتاریخ ۹ سپتمبر سنه ۱۹۱۶ء مطابق ۱۳ ذوالقعده سنه ۱۳۳۴ھ یعنی گوئیدا در تاریخ از دو جهت ... وقت پاس انفاس صورت اختتام پذیرفت

دلڪشا

واڪاڻ ڪريان ٿو ان ساجن جي جنهن جو ذڪر من لڀائيندڙ آهي ۽ طبع کي فرحت پهچائيندڙ ۽ آتما کي آنندميہ ڪرڻ وارو.

پرماتما جو سمرڻ جڳياسين جي من ۾ آنند جي اڇل آڻي ٿو، اهو سٺو ڪري سمجهہ ڇو تہ ان ۾ خدائي فيض آهي.

پرماتما جو سمرڻ خدائي فيض جو ڪارڻ آهي، هن جي ياد سيني ڳالهين کان مٿاهين آهي.

ظاهر ظهور بنا شڪ شبهي جي قرآن شريف ۾ آيل آهي، ذڪر ڪريو، وڏيڪ ذڪر ڪريو.

”پرماتما جو آديش آهي تہ ايشور جو من ۾ سمرن ڪريو ۽ صبح شام يعني بار بار هن جي وڏائي ڪريو.“

هيئنر ان مان اهو ظاهر ٿيو تہ ڏٺي تعاليٰ ويساهہ آڻيندڙن کي حڪم ڪيو آهي تہ اي سڌي واٽ وٺڻ وارا!

پرميشور کي ياد ڪريو، چاهي دک هجي، چاهي سک، ڪليءَ طرح يا ڳجهي نموني، هن جو ذڪر ڪندا رهو.

سدائين پوتر من سان هن جي ياد ڪريو، ڀلي تہ رات هجي يا ڏينهن، صبح هجي يا شام.

پر اتهہ ڪال هجي يا سنڌيا جو ويلو هجي پرميشور جي جاپ کان چپن کي نہ روڪ، اي غافل ايشور جي ڏنل نصيحت کي مڃ.

ان خدا جي مت مڃ جو لاثاني ۽ لا شريڪ آهي، خدا سان لاڳاپو رک ۽ نہ پاڻ سان.

Scanned by CamScanner

هن صاحب جلال (خدا جو صفاتي نالو) جي ذڪر سواءِ ٻي
ڪا عادت نہ پراءِ، يعني هر ويل هر گهڙيءَ هر مهيني ۾ هر
سال ذڪر ڪندو رهہ: اي منهنجا متر! مهينن جا مهينا ۾
سالن جا سال مهروان مالڪ جي سمرن ۾ گذارين.
ان ڪرپالوءِ جنهن پهرين توکي سگهہ ڏني تنهن پوءِ ان
سگهہ ڏيڻ لاءِ توکان شڪر ادائي چاهي.
توکان شيوا چاهيائين توتي مهربانيون ڪيائين، سمرڻ
ڪرڻ لاءِ انعام عطا ڪيائين.
ڏٽيءَ جي ڏنل انعامن لاءِ ٿورا مڃ ۽ پنهنجي جيون پريوءَ
جي سمرڻ ۾ گذار.
اي طالب! ڳجهو راز سمجهہ، اي ادب جا صاحب! قرآن
شريف جو راز پروڙ.
جيڪي بہ خدا تعاليٰ اسان کي پنهنجي پنهنجي مذهب ۾
حڪم ڪيو آهي، سو سڀ ڪجهہ اسان لاءِ مقرر ڪيو
اٿس.
ان واحد جيئن تہ نمازن ۾ روزن جو بہ تعداد مقرر ڪيو
آهي، هر عبادت لاءِ ڪا حد ٺهرائي اٿس، پر هن واحد ذڪر
ڪرڻ لاءِ ڪا بہ سيما نہ رکي آهي.
ان ڪارڻ ئي پيغمبر صہ جي واتان ڪليءَ ريت زياده ذڪر
ڪرڻ لاءِ فرمايو اٿس.
اي دل پريوءَ جي ان قول ڏي ڪن ڏي ۽ پيغمبر صہ جي
فرمان ڏانهن ڌيان رک.

Scanned by CamScanner

هر پل هر دم ۾ ذڪر ڪندو رهه. ذڪر ڪرڻ بابت ڏنيءِ
جو حڪم ٻڌ ۽ حرص هوس کي ترڪ ڪر.
خدا تو فرمائي ته پنهنجي پالڻهار جي ياد من ۾ ڪندا رهو.
اهو سڀ ڳجهيءَ ريت ڪريو ۽ غافل نه ٿيو.
پنهنجي پالڻهار جو سمرڻ ڪريو ۽ پنهنجي گهاون تي
ڪافور جي مرهم (ملم) لڳايو.
تنهنجي هستيءَ جي ڦٽ لاءِ هيءَ ئي ملم گڻڪاري آهي.
اها ڳالهه پنهنجي من جي ڪن (يعني اندرين ڪن) سان ٻڌ
ته اهو ڦٽ ان ذريعي ڇٽي ويندو.
هن ملم وارو نسخو آزمايل آهي ان سان لکين زخم ڇٽي
ويا.
ان زخم لاءِ گپت ريت سمرڻ (ذڪر خفي) ئي هڪ ملم
آهي، جو به شخص خوديءَ سان هو، ان ريت بي خود ٿيو
(فنا جي منزل تي پهتو).
اي مردا! لوڪان لڪي آهه ۽ زاري ڪندي پنهنجو سڀ
ڪجهه هن لاءِ خرچ ڪر.
اهو پاڏائڻ (ذڪر) آهي ڇا؟ اهو آهي، هستيءَ کي مٽائڻ ۽
اهو آهي ناستڪتا جي خطري کي نشٽ ڪرڻ.
"لا" (ڪلمي ۾ ايندڙ لفظ) جو شبد تنهنجي هستيءَ کي
مٽائڻ وارو آهي. وجود کي فنا ڪرڻ سان ئي مدهوشي ۽
بيخودي ايندي.
جڏهن تون هن لڪل جام (ذڪر خفي) سان سرشار ٿيندين،
تڏهن تو ۾ ڪي لڪل خواهشون پيدا ٿينديون.

Scanned by CamScanner

ليڪن لازمي آهي تہ صبح شام عام جي ابتڙ ڳجهو ذڪر ڪندو رهين.

خدا ڪان پري رهندڙ! سرت سان ٻڌ ۽ غافل نہ ٿيءُ، جيءُ جان سان ادم ڪر (جيئن عافل نہ ٿئين ۽ حق ڪان پري نہ رهين).

ڪوشش ڪندا رهو ۽ مردن وانگر گهٽي شوق سان ذڪر جي واٽ ۾ قدم رکو.

او فلاڻا! مردن وانگر ٿيءُ. هنجي پريم جو پيالو پيءُ ۽ سرمست ٿيءُ.

جڏهن ذڪر جي پيماني پيئڻ سان مست ٿيندين تہ اهو زياده ذڪر توکي فڪر ڪرڻ لاءِ مجبور ڪندو.

ان لاءِ تہ سواءِ خدا جي فڪر جي ٻيو ڪجھ بہ نہ هجيئي ۽ پاڻ ۾ خدائي اهڃاڻ پسين.

گهڻو ذڪر، فڪر ڪي جنبش ۾ آڻي ٿو، سورج جي تپت سان ٿڌ پگهرجي پاڻي ٿيو پوي ٿي.

ذڪر جو سچ فڪر جي سرديءَ ڪي تحرڪ ۾ آڻي ٿو ۽ تون صاحب فڪر بڻجين ٿو.

جيتوڻيڪ جتي "هو" (ايشور) آهي تہ اتي فڪر جي پهچ ڪونهي، پر تڏهن بہ سيڪڙاٽ لاءِ فڪر ايشور ڪي ڳولهڻ ۾ سهايڪ آهي.

جڏهن حق جي ذات ظاهر ٿئي ٿي تہ پوءِ ان ۾ ڪنهن بہ انديشي جي گنجائش نہ ٿي رهي.

شروع ۾ فڪر پانڌيئڙي (سالڪ) جي ڪٽ ۽ ڪاراڻ ڪي صاف ڪري ٿو.

Scanned by CamScanner

جو شخص ذڪر سان گڏ فڪر کي بہ جوڙي ٿو سو دل جي
پوتر آستان مان ڇڻ خطرن جي مٽي ٻهاري ڪڍي ٿو.
ذڪر من جي پوتر آستان لاءِ ٻهاري آهي، جنهن سان اوديا
(اگيان) ۽ ڪيني کي ٻاهر ڪري سگهجي ٿو.
لڳاتار ذڪر ۽ صاف فڪر سان پنهنجي سيني کي صاف
ڪر ۽ ايمان نہ ڪر.
حق جي ذڪر کي ترڪ نہ ڪر ساوڌان رهہ. ڪيترو وقت
سهيل رهندين؟ سجاڳ ٿيءُ.
الله تعاليٰ جو قول آهي تہ جيڪو صدق سان ذڪر ڪندو،
تنهن کي بنا تڪليف روزي ملندي.
اي غافل! حق جو وعدو ٻڌ ۽ من جي ڪن مان غفلت جي
ڪپهہ ڪڍ.
آتما جي ڪن مان غفلت جي ڪپهہ ڪڍ ۽ شرح ڪندڙن
طرفان "پاڻ موڙيو" جي ارٿ کي ڄاڻ.
حق فرمائي ٿو تہ جنهن منهن موڙيو يعني جنهن منهنجي
ذڪر مان لاڀ نہ ورتو.
تنهن لاءِ گذران جي واٽ سوڙهي ٿئي ٿي ۽ هو غم ۽ ڏک
۾ مبتلا رهي ٿو.
جنهن لاءِ گذران جو وسيلو تنگ ٿئي ٿو تنهن لاءِ زندگيءَ
۾ ڪو لطف نٿو رهي (يا زيادهہ وقت زنده نہ رهندو).
هت "گذران" جون بہ معنائون پڌريون آهن، پر قرآن شريف
جي اندرين معنيٰ ۾ تحقيق جا صاحب ماهر آهن.
گذران لفظ جي معنيٰ آهي روزمرهہ جي روٽي، عقل وارن
وٽ ان روزاني روٽيءَ جو مطلب صاف آهي.

Scanned by CamScanner

ليڪن برهم گيانين جي نگاهہ ۾ ان جو مطلب آهي ”دل جو ذوق“. اها نعمت ذڪر ڪندڙن کي حاصل ٿئي ٿي.
جو حق جي ذڪر کان منهن موڙي ٿو، تنهن جي من مان مونجهارو ڪيئن دور ٿيندو؟
جو پرماتما جي ياد ۾ لين آهي، تنهن جي من ۾ سدائين شانتي آهي.
اندروني ذوق رکندڙ ذڪر ڪرڻ ۾ مصروف رهي ٿو، هن جي آتما پرماتما جي ميلاپ سان جڙيل رهي ٿي.
هن جو ”جزو“ ”ڪل“ سان ڳنڍيل آهي، هن جو تيل قولن جي تاثير کي جهٽي ٿو.
تيل جيئان هن جي صورت قائم آهي ۽ دل وانگر سڳنڌ ڦهلائي ٿو.
ظاهريءَ ريت هو صرف ذڪر ڪندڙ آهي، پر اندروني طرح هو خود اهو لاثاني لاشريڪ آهي، جنهن جو ذڪر ڪيو وڃي ٿو.
پيغمبرن جي شاهہ ﷺ ڪليءَ ريت فرمايو ”جنهن مون کي ڏٺو تنهن خدا کي ڏٺو“.
آخر ۾ ذڪر ۽ ذڪر ڪندڙ پاڻ ۾ محو ٿي وڃن ٿا ۽ پوءِ رڳو هو جنهن جو ذڪر ڪجي ٿو ۽ جو پوتر آهي رهي ٿو.
ذڪر ڪر ۽ پنهنجا پساهہ اجايو نہ وڃاءِ، تون اهڙيءَ سمپتيءَ ۽ آنند کان منهن نہ موڙ.
سدائين آنند پهچائيندڙ رستن کان پري نہ ٿيءُ ۽ اڪٽ مهربانين کان منهن نہ موڙ.

Scanned by CamScanner

انهن بيشمار نعمتن کان دور نہ رهہ، ٿورو ڪجهہ ڏيئي خزانو وٺ.
هي تنهنجو وجود ننڍي چيز آهي ۽ "هو" آهي "بقا" جا شهنشاهيت ڏيندڙ آهي.
هن وجود کي فنا ڪر ۽ هستيءَ کان هٿ ڌوءِ ان لاءِ تہ هڪ سڙيءُ جي بدلي سئو بهارون ماڻين.
ابو موسيٰ الاشعري (شال ڌڻي جو مٿس راضپو هجي) چيو آهي تہ خدا جي رسول فرمايو آهي تہ جو ڌڻي تعاليٰ کي ياد ڪري ٿو ۽ اهو جو هن کي ياد نٿو ڪري، تن جو مثال اهو آهي تہ هڪڙو زنده آهي ۽ ٻيو مرده.
بي نشان ملڪ جي هن سلطان جو لامڪان جي تخت تي براجمان آهي.
جو نبين ۽ پيغمبرن جي مٿي جو چٽ آهي ۽ اوليائن ۽ دين وارن جو اڳواڻ آهي.
الاهي آشياني جو شهباز آهي ۽ مڙني پوتر آتمائن جي سجدي جي جاءِ آهي.
جو آخري پيغمبر ﷺ آهي ۽ رسولن جو شاهہ، جو حقيقت جي واٽ جو رهنما آهي فرمائي ٿو.
جيڪو خدا جي ياد ۾ مصروف رهندو جو هن آگاڌ سمندر جو ٻيير ٻڌبو.
سڄي پري جيون گذاريندو ۽ خدائي وصفن سان سينگاريل رهندو.
۽ جنهن جي جان ذڪر کان محروم هوندي سا هن جي معرفت کان پري رهندي.

Scanned by CamScanner

ڄڻ هو مردو آهي ۽ پٽر مثل آتما روپي سنسار جي ڏاکڻ
کان اڻ ڄاڻ.
ذکر ڪرڻ وارو زنده آهي ۽ غافل مرده، جو غافل آهي
سو غفلت ڪارڻ برف جيان ڄميل آهي.
ذکر ڪرڻ وارو ايشور وٽان سهڻي جيون پائي ٿو ۽
پنهنجو منهن مردن کان پري ڪري ٿو.
ذکر ڪرڻ وارو زنده آهي پر جو غافل آهي سو مرده آهي.
هو انڪري مردو سڏبو جو هو حقيقت کان اڻ ڄاڻ آهي.
رب جو ذکر دل جي زنده رهڻ جو ڪارڻ آهي ۽ ان جي
آزادي ۽ خوشين جو سرچشمو.
ذکر جو ترڪ جان لاءِ آپدا آهي بلڪ ايمان جي محور لاءِ
گرهڻ سمان آهي.
ذکر جو تياڳ اندروني روشنيءَ تي پاڇو وجهي ٿو، آباد
دل کي برباد ڪري ٿو.
ذکر نہ ڪرڻ معنيٰ آتما کي ميسارڻ ۽ نشٽ ڪرڻ، بنا
شڪ جي اندروني انڌڪار کي وڌائي ٿو.
اي ڀاڳوان! رات ڏينهن ايشور جو سمرڻ ڪر. سمرڻ ڪرڻ
سان، هو جو پري آهي سو ويجهو ٿئي ٿو.
ذکر خوشين جو سرمايو آهي، حق جو ذکر اڀاڳ کي دور
ڪري ٿو.
حق جو ذکر عرش تي پهچڻ لاءِ ڏاکڻ آهي، ذکر جان کي
ذلت کان ڇوٽڪارو ڏئي ٿي.
ذکر ڪنڌڙ جي سيني جو دٿار ڪليل رهي ٿو، جي غافل
رهن ٿا سي دک ۽ ڪشٽ ۾ مبتلا رهن ٿا.

Scanned by CamScanner

ذڪر ڪندڙ آتم ديس جا راجا ٿيڻ جن تا ۽ جي غافل آهن سي سيلاب ۾ ڦاٿل آهن.
ذڪر ڪندڙن کي اندروني شانتي ملي ٿي پر جي غافل آهن سي پاڻ کي حق کان الڳ رکن ٿا.
ذڪر ڪندڙن کي پنهنجي پرينءَ جو ميلاپ حاصل ٿئي ٿو، غافل جو روح ان آنند کان وانجهيل رهي ٿو.
ذڪر ڪندڙ حق جي وصال سان خوش آهن پر جي غافل آهن سي نراشا جا ساٿي آهن.
اي مرد خدا جا سدائين ذڪر ڪندو رهه ان لاءِ ته آتمڪ جيون کان وڇڙجيءَ نه وڃين.
ابو هريره کان (جنهن تي ڏٿيءَ جو راضپو هجي) روايت آهي ته هن چيو خدا جي رسول ﷺ فرمايو ته بيشڪ الله تعاليٰ فرمائي ٿو ته جڏهن بندو مون کي ياد ڪري ٿو ۽ پنهنجن چپن کي مون لاءِ چوري ٿو ته مان پنهنجي ٻانهي سان هجان ٿو. (روايت بخاري).
پيغمبر ﷺ جو جانين کي ساهه بخشيندڙ آهي، اسان کي خدا طرفان هڪ خوشخبري ڏني آهي.
مهروان ايشور فرمايو آهي ۽ ذڪر ڪندڙن لاءِ هيءَ خوشخبري ڏني آهي.
مان ذڪر ڪندڙ بندي جو همدم آهيان چو ته تنهنجو پيارو مون کي ياد ڪري ٿو.
جيئن ته هن جا چپ منهنجي ذڪر ۾ چرن ٿا ته بنا شڪ چئبو ته سندس درجو مون سان گڏ هجڻ جو آهي.

Scanned by CamScanner

اهو ساڃ هن جي پنهنجي هستيءَ کي زبون نٿو ڪري،
اهو ساڃ ڪٿي جنهن کي برهم گياني کوجين ٿا.
عاشق ان کي فنا ۾ ڳولهين ٿا، عقل وارا ان ساڃ جي
معنيٰ ڪيئن ٿا ڪڍي سگهن؟
جي پٽر دل آهن سي هن جي ساڃ کي ڪيئن ٿا سمجهي
سگهن؟
اهو شخص جو گمراهه آهي سو آتما جي ويجهو نٿو اچي.
ان ساڃ جو مطلب آهي ايڪتا، اها ڳالهه اهو سمجهي
سگهندو جو سڌيءَ واٽ تي هلندڙن مان هوندو.
خود فرشتا اهڙي ساڃ کان اڻ ڄاڻ آهن، آسمان جا رهواسي
بہ اهڙي ميلاپ کان دور آهن.
آدم ئي هو جنهن اهڙي ساڃ جو دئار ڪوليو ۽ ان ڪري
ملائڪن بہ سندس سجدو ڪيو.
خليل الله ع (حضرت ابراهيم ع پيغمبر جو لقب) اهڙي
ساڃ کان واقف هو ان ڪري ان سڳوريءَ لاءِ آگ بہ بدلجي
گلستان ٿي پيو.
ان ساڃ بابت ئي حضرت موسيٰ ڪليم الله ع ٻوليو هو ۽
يد بيضا (روشن هٿ يعني هنجو معجزو) هنجو نشان رهي.
(ڇون ٿا تہ طور جبل تي الاهي نور جي پرڪاش کان هن
جو هٿ جلي ويو ۽ اهو روشن رهيو. اهو معجزو ليکبو
آهي، هن جو دائمي نشان رهيو).
يسوع مسيح ع بہ هن مان فيضياب ٿيو، اهو خود الاهي
نور هو ۽ سندس آستان سج ٻٽيو.

Scanned by CamScanner

جڏهن حضرت محمد (صلعم) جي ظهور ڪارڻ ان سات
کي انادي پورڻتا ملي.
۽ ان سبب هن جو آستان اننت آڪاش کان بہ اتاهون ٿيو،
عرش جو ڇٽ ۽ ڳانو هن جي پيرن جي پٺي بڻيا، يعني
معراج جي رات عرش کان بہ مٿي پرماتما جي قريب
رسيو.
برهم گيانين جي اڳواڻ علي رضہ ان گپت گيان ڏانهن
اشارو ڪيو جڏهن هن فرمايو "مون کان پڇو".
رسول صہ جي پوٽن (امام حسن رضہ ۽ امام حسين رضہ)
جو رتبو ان ڪري اهڙو ٿيو جو عقل حيران آهي.
حضرت علي رضہ فرمايو تہ جيڪڏهن دنيا کي راز سليان
تہ هي مومن مون کي قتل ڪندا، پوءِ مان ان سات جو
ظاهريءَ طور يا ڳجهي ريت بيان ڪريان.
ساڳيءَ ريت پوءِ جي هر هڪ امام بہ دنيا ۾ ان ارشاد کي
ڪمال تي پهچايو.
شبير (يعني امام حسين رضہ) جي نسل مان امام مهدي
جي تصور اسلامي دنيا ۾ پاڙ پختو ڪيو.
ان بعد هن جا نائب ۽ سڀ ولي ان گپت راز جي کليءَ
ريت سمجهائڻ ڏيڻ لڳا.
بايزيد بسطامي رحہ ۽ شاهہ منصور رحہ "سبحاني" ۽
"اناالحق" جا نعرا هنيا.
شمس الحق فرمايو "قم باذني" (منهنجي حڪم سان اٿ) ۽
غوث "مون پنهنجو ڳجهہ من ۾ ڇپايو آهي" جي وياکيا
ڪئي.

Scanned by CamScanner

جنيد رحه، شبلي رحه ۽ معروف ڪرخي رحه (پرسڌ صوفي سنت) هر دور ۾ ٿورا ٿورا راز ظاهر ڪيا.
مير مروندي (شهباز قلندر رحه) عطار رحه ۽ بوعلي شرف قلندر رحه پنهنجي هٿ جي تريءَ تي ان ميخاني جا پيالا رکيا.
اهڙي طرح هر دور ۾ هي صوفي سڳورن جي ٽولي پرلئه تائين اهو نغارو وڄائيندا رهندا.
انس (شال ڏٽيءَ جو متس راضپو هجي) جي روايت آهي ته خدا جي رسول صلعم فرمايو ته جڏهن سرڳ جي ڦلواڙيءَ وٽان لنگهياسين ته سوال ڪيو ته جنت جو باغ ڇا آهي؟ پاڻ فرمايائون ته، "ذڪر ڪرڻ واري جو گلو". هي ترمذيءَ کان روايت آهي.
اتم گهراڻي وارا مومن ڪن ڏي پلائي ۽ سنائي جي سلطان جا صحيح دليل ٻڌ.
پيغمبريءَ جي ملڪ جو بادشاهه ۽ جان جو شاهه اوهان مومنن کي فرمان ٿو ڏي.
اوهين جڏهن بهشتي باغ جي پاسي کان لنگهو ته پنهنجي سڳوري سياءُ موجب ان جو لطف ماڻيو.
صحابين ادب وچان خدا جي محبوب جي حضور ۾ عرض ڪيو.
اوهان جو ڪلام خدائي ڪلام آهي ۽ اسان جي من ۾ اوهان جي سونهن ڪري بسنت بهار آهي.
جنت جي باغ جو مطلب سمجهايو ۽ اسان جي دلين جي مڪڙيءَ کي قول جيان ڪلايو.

Scanned by CamScanner

انھن منو ٻوليندڙ بلبلين جي جواب ۾ ھن محبوب
(دلڪشا) چمن جي مکڙي کولي.
فرمايائين دوستو! باغ جو مطلب آھي دوستن جي ذڪر
ڪرڻ واري محفل.
ذڪر واريون مجلسون ڄڻ بهشتي باغ آھن، اھي امت
(پوئلڳن) جي ڪارگذارين ڪي بهشتي بڻائين ٿيون.
ذڪر واريون ٽوليون "ھو" (الاھو) جون محفلون آھن ۽
انھن ۾ ھن جو ئي "ھو" ھلاچو ھل آھي.
جڏھن ان محفل ۾ شوق وچان قدم رکندين ۽ ان مئخاني
مان ذوق جو شراب نوش ڪندين.
ذڪر ڪرڻ وارن جي محفل ۾ ھلي آءُ ۽ ذڪر ڪرڻ وارن
اصحابن مان ھڪ ٿيءُ.
طلب جي پيالي مان سرمست بڻجي ھليو آءُ، جيئن آنند
پراپت ڪرين.
اپار شرڌا ۽ سوز وچان اندر اچ ۽ ڪافي شوق ۽ ڀاو سان
اندر ھليو آءُ.
پاڻ ڀلائي پتنگ نيائي اندر اچ، محفل جي شمع تي
پنھنجي جان جي تند جي آھوتي ڏي.
ذڪر ڪريو ۽ جنھن جو ذڪر ڪريو تنھن ۾ پاڻ کي محو
ڪريو، ان لاءِ ھيئاھين مٿاھين ۽ اڳيان پٺيان جي سمک نه
رھي.
ڏس پريوءَ جي سمرڻ جو عادي ٿي ۽ دل جي ڦرھيءَ تان
غفلت جو لفظ ميساري ڇڏ.

بيخوديءَ جي حالت ۾ ”خود“ کي وساري ڇڏ جيئن دائمي ميلاپ وارو بهشت نصيب ٿئي.
پاڻ کان بيزار ٿيءُ، ڪاٺ جي موم جئان اگنيءَ ۾ آهوتي ڏي.
جسماني غرور کان پري ٿيءُ، حق جي ذات جي شمع لاءِ جڻ پروانو بڻج.
ذڪر ايترو ڪر جو تنهنجو فڪر دنيا جي هر ڪم ۾ اسٿر رهي.
”ذڪر“ فڪر کي سينگاري سنواري ٿو. تنهنجو وجود تنهنجي فڪر لاءِ رڪاوٽ آهي.
ذڪر جي ڪوڙر ان ديوار (رڪاوٽ) کي ڪيرائي ڇڏيندي، ايمان جي وهم کي دور هٽائيندي.
ان ڪري ئي ذڪر ڏانهن لاڙو رکڻ لاءِ امر ڪيو ويو آهي ۽ ان لاءِ تہ مسلسل ذڪر ڪرڻ سان فڪر روشن ٿئي.
حق جي وصل جا طلبگار، ذڪر ۽ فڪر ڪرڻ جو سندرو بڌ، جيڪڏهن وصل چاهين ٿو تہ اصل ڏانهن توجهہ ڪر.
عارف جلال الدين رومي چوي ٿو:
اسان جي شاهہ فرمايو آهي تہ خدا جو ذڪر ڪريو. اسان کي آگ ۾ ڏٺائين تہ نور ڏٺائين.
تنهنجي ذڪر جو قبول پوڻ الاهي رحمت آهي. ناپاڪ حالت ۾ هوندي بہ نماز جائز آهي.
هنجي نماز وقت هو خون سان ناپاڪ (رڳيل) آهي. تنهنجو ذڪر ان خون جيان اپوتر آهي.

برهم گياني ”رومي“ جو عارفن جو شمعدان آهي ذڪر ڪرڻ جي چٽي پريرٽا ڏني آهي.
چيو اٿس تہ خدا تعاليٰ پنهنجي ٻانهن کي پورٽتا حاصل ڪرڻ جي فرمائش ڪئي آهي.
ظاهر ظهور امر ڪيو اٿس تہ ”الله جو ذڪر ڪريو“ ان ريت ڇڻ رحمت جو خزانو اسان اڳيان رکيو اٿس.
فرمائش ڪئي اٿس تہ سندس ياد ڪريون جيئن هن آگ کي خدائي رحمت جي پاڻيءَ جو ڇنڊو هڻون.
”يقينا“ پاڻي آگ کي وسائيندو آهي، ظاهري باھ کي پاڻي ئي وسائي ڇڏي ٿو.
اي طالب لڪل آگ يعني حرص ۽ هوس کي الاهي نور ئي وسائي ٿو.
الاهي نور ڇا آهي؟ لڳاتار ذڪر. اهو زبان سان يا قلب سان ڳجهو يا پڌرو (يعني ذڪر خفي يا ذڪر جلي).
نرنتر سمرڻ ڪرڻ ڇڻ الاهي نور آهي ۽ فڪر جي برف لاءِ سورج سمان.
ذڪر ڪرڻ وارن جو ذڪر الاهي نور آهي. غفلت (يعني ذڪر نہ ڪرڻ) پاڳن جي راھ ۾ رڪاوٽ آهي.
ذڪر نور آهي، پنهنجي باھ (حرص هوا) تي وجھہ، جيئن تون پنهنجي رازن کان واقف ٿي سگھين.
ڪهڙي پرگپت اسرارن کان آگاھ ٿي سگھندين جي تون ذڪر ڪندڙن جي محفل ۾ نہ داخل ٿيندين؟
ذڪر نور جي حاصلات جو سرمايو آهي، لڳاتار ذڪر سان نور ڪماليت جي اوستا کي پهچي ٿو.

Scanned by CamScanner

لڳاتار ذڪر سان دل کي چين ملي ٿو. تون وشواس رکي لڳاتار ذڪر ڪندو رهه.
لڳاتار سمرڻ ڪندين جيون گذار جيئن يار جي ڳجهن کان آشنا ٿئين.
حق جي مسلسل ذڪر کان سستي نه ڪر. ذڪر ڪر ۽ حق جي ذڪر کان غافل نه ٿيءُ.
غافلن وانگر ڪيترو وقت! هن لاثاني ۽ لا شريڪ جي قرب جي درجن کان پري رهندين؟
ڪن مان غفلت جي ڪپهه ڪڍ. پنهنجي هوش جي ڪن سان ٻڌ "خدا جو ذڪر ڪريو".
جيءُ جان سان "خدا جو ذڪر ڪريو". قبول ڪر ۽ رات ڏينهن پريوءَ جي سمرڻ سان پاڻ کي هيراءُ.
هن جي ذڪر جو عادي ٿيءُ. حق جو فرمان ٻڌ جيئن ظاهري ۽ باطني طور عذاب کان آجو ٿئين.
اي پٽ! هر پل حق جو ذڪر ڪر جيئن تنهنجي جان نقصان ۽ هاڃي کان آجي رهي.
هر دم سان حق جو ذڪر ڪندو رهه ان لاءِ ته لوڪ پرلوڪ ۾ آنند ۽ رس مليئي.
صبح هجي يا رات، حق جو ذڪر ڪر جيئن حرصن ۽ هوا کان ڇوٽڪارو پائين.
حق جو ذڪر ڪندو رهه ۽ هڪ پل به خاموش نه رهه، سرت سنڀار ۽ بي سرت نه ٿيءُ.
اي سجاڳ پراڻي هوش کان ڪم وٺ، هوش ڏار ۽ هر هڪ دم پنهنجي سوچ ۽ فڪر ۾ گذار.

Scanned by CamScanner

منهنجا سڄڻ! سرت رک ۽ کن ڏيئي ٻڌ جيئن تنهنجي جان فتنن جي تڪليف کان دور رهي.
هن وهم ڀري هستيءَ جا فتنا تنهنجي بدبخت نفس جا وسوسا وڌائين ٿا.
جيئن ته هستيءَ جا فتنا اڪيچار آهن، بهتر آهي ته تون لڳاتار ذڪر ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو رهين.
جيتوڻيڪ تنهنجي ذڪر کي ڪو خاص ملهه ڪونهي، ليڪن پيارا! ان کي نه ڇڏ.
خدائي رحمت ان کي قبول ڪندي. خبردار! خدائي رحمت کان نراس نه ٿيءُ.
الاهي رحمت تنهنجو اهو ذڪر قبول ڪندي حالانڪ ڀلي ته اهو سراسر هن جي لائقيءَ موجب نه هجي.
خدا تنهنجو ذڪر اهڙيءَ ريت قبول ڪري ٿو جهڙيءَ طرح او پوتر اوستا ۾ آراڌنا.
خدا ڪريم آهي ۽ هو ذڪر کي قبول ڪري ٿو جهڙيءَ طرح ناپاڪ حالت ۾ نماز.
خبردار! ذڪر جي مشغولي ۾ سستي نه ڪر. حيرت جي ڳالهه آهي جو ذڪر ڪرڻ ۾ غافل آهين.
ازلي صراف، يعني خدا تعاليٰ، طالب جو ذڪر پوءِ اهو کهڙو به هجي، کرو هجي يا کوٽو، قبول ڪري ٿو.
کوٽو به ڪري جئان پسند ڪيو وڃي ٿو ڇو ته اديش سنو آهي.
اسان جو سلطان اسان جي تسليءَ لاءِ کوٽي کي به کري وانگر قبول ڪري ٿو.

Scanned by CamScanner

دوست بيچين مون کي سنتوش ڏيڻ لاءِ ڪوئي ڪي ڪري وانگر قبول ڪندو رهي ٿو.

ڪوئي سڪن ڪي بہ ڪرن سڪن طور وٺي ٿو. هيءُ صراف بہ عجب جهڙو آهي! گناهن تي پردو وجهندڙ.

اي لاپ وننڌڙ! نرنتر سمرڻ ڪرڻ جي ڪوشش ڪر، هن لاثاني واحد اڳيان جيڪي بہ اتيئي رک.

حق جي لڳاتار ذڪر ڪرڻ ۾ مرد ٿيءُ ۽ حرص هوا جي خيالن کان جدا ٿيءُ.

هر پل حق جو ذڪر ڪندو رهہ ڇو تہ اها ئي وڏي ۾ وڏي عبادت آهي.

اي عاشق پنهنجي حال کي گهٽ ڏس. ڪهڙي حالت ۾ هجين سينو سوز ڀريو رک.

قتيل سينو ڏيکار تہ نمڪ مليئي جو هن سلطان جي وصال جي نمڪدان مان هوندو.

پل تہ تو ۾ لياقت نہ هجي پر تون خدا جي ذڪر کان سواءِ نہ رهہ.

جيتوڻيڪ طلب ۾ پڌرو هجين، اهو ذڪر ۽ ادب تو ۾ استرتا آڻيندو.

لوڪان لڪائي ۽ پڌري پٽ حق جو ذڪر ڪر جيئن رب توتي پنهنجي رحمت ڪري.

لوڪان لڪائي يا ڪليءَ ريت ذڪر ڪندو رهہ. اي ساٿي پاڻ پتوڙ ۽ غافل نہ ٿي.

لڪي ڇپي يا ظاهر ظهور حق ڏانهن منهن ڪر. ڪوئي سڪي ڪي بہ ڪري سڪي طور صراف کي سونپ.

Scanned by CamScanner

اهو صراف عيبن ۽ اوڻاين کي ڍڪيندڙ آهي. هو غيب جو ڄاڻو آهي ۽ گناهن کي معاف ڪندڙ.
او فلاڻا! تون خود انصاف ڪر اپاٽڻهار ڪان اپايلن جا ڳجهه ڪيئن لڪل رهندا؟
ڪجهه به هجين شاهي دربار ۾ هلي آءُ ۽ پرهيزگار هجين يا غير پرهيزگار شاهه جي سنمک حاضر ٿي.
پرهيزگاريءَ ۾ يا ٻيءَ طرح ڪم ۾ لڳو رهه، غفلت کان بيگانو ٿي.
خبردار! ڪڏهن به ذڪر ڪرڻ ۾ غفلت نه ڪر جيستائين تنهنجو پير شاهه راهه تي نه پيو آهي.
هر پل شوق وچان محبت جي راهه ۾ قدم رک ان لاءِ ته ذڪر ڪرڻ سان تنهنجي من ۾ ذوق پيدا ٿئي.
پلي ته لاچار هجين ذڪر کي نه ڇڏ ان لاءِ ته تنهنجي دل آلس کان آجي ٿي.
جيڪڏهن تنهنجي دل تنهنجي وس نه آهي ته ڪو شور نه ڪر ذڪر ڪندو رهه ۽ سرد دل هوندي به ڪوشش ڪندو رهه.
صبح شام سرد دلي هوندي به ذڪر ڪر جهڙيءَ طرح ڪا اپوتر نار سدائين نماز ڪندي رهي ٿي.
ناپاڪ عورت جي نماز به روا سمجهي ويندي آهي ڇو ته هن کي ڪو ان اتي اختيار ڪونهي.
جيئن ته هوءَ ان کي روڪي نٿي سگهي، حق تعاليٰ ٻاجهه سان هن جي نماز کي رد نٿو ڪري.

نماز پڙهندي رڪوع ۽ سجود جي حالت ۾ خون وهندو رهي ٿو.
اي بچڙاين جي ڪاڻ تو تہ ذڪر ڪرڻ وقت سدائين برا ويچار ئي ملايا آهن.
حديث ۾ آيل آهي تہ خدا تعاليٰ پنهنجي مهر ميا سان هر پريشان دل کي معاف ڪري ٿو.
جي وهم وسوسا آهن سي معاف ڪيو ڇڏي ان لاءِ تہ انسان جا عمل يا افعال پڌرا نہ ڪري.
جيڪي بہ اسان جي اختيار کان ٻاهر آهي تنهن کي خدا جو لطف ٺاهي ٿيي ٿو.
جيتوڻيڪ دل خطرن سان ڀريل آهي پر ذڪر انهن آپدائن کي هٽائي ٿو ڇڏي.
ذڪر خطرن کي دفع ڪري ڇڏيندو، ذڪر دل جو دئار تو لاءِ کوليندو.
لڳاتار ذڪر خطرن کي نيست نابود ڪري ٿو، ذڪر تولاءِ رازن کي فاش ڪري ٿو.
ذڪر تنهنجي جان لاءِ دروازو کوليندو، ذڪر تنهنجي يقين ۾ اضافو آڻيندو.
ذڪر آدرشيہ وٿون توکي درسائيندو ۽ جيڪي نہ ٿو ٻڌي سگهجي تنهن کي تون ان ذريعي ٻڌي سگهندين.
تنهنجو ذڪر کهڙو بہ خطري ڀريو هجي، خبردار جو اهو ڇڏين. اهو قبول ئي پوندو.
جڏهن اپوتر نار جي نماز روا آهي تہ پوءِ خطري ڀريل نماز کي خطا يا گناهہ ڪيئن سڏبو.

Scanned by CamScanner

ذڪر نہ ڪرڻ خطا آهي. سجاڳ رهہ، ڪيسين غفلت ڀري ننڊ ۾ رهندين؟ بيدار ٿيءُ.
هن جي نماز اپوتر خون سان رڱيل هوندي آهي تنهنجو ذڪر ۽ فڪر ٻئي خون سان ڳوهيل آهن.
هن جي نماز (جڏهن اوهين ذڪر ڪريو) روا هجي ٿي، خبردار! پنهنجي زندگي گمراهيءَ ۾ نہ گذار.
ڪهڙي بہ حال ۾ هجين ذڪر ڪندو رهہ ان لاءِ تہ تنهنجي دل لاءِ راز جا دروازا کولي.
همت ڪان ڪم وٺ جيئن حق جو لڳاتار سمرڻ ڪندو رهين، هستيءَ جي خطرن جا ورق ڦاڙي ڦٽا ڪر.
تون ائين نہ چئہ تہ مان هنجي ذڪر ڪرڻ (عبادت ڪرڻ) لائق ناهيان، وسوسا اٿم ۽ هن جي ڏيان ڪرڻ جوڳو ناهيان.
توکي فرمان ٿيو "الله جو ذڪر ڪر" تون مئل دل هئين پر حق توکي جان عطا ڪئي.
ڪوئي بہ بادشاهہ ڪنهن تي ڪم رکندو آهي ان لاءِ تہ ڄاڻي ٿو تہ هو ان لائق آهي.
ايشور توکي پنهنجي ذڪر لائق سمجهيو ۽ ان ڪري توکي حڪم ڏنائين تہ ذڪر ڪر.
دم بدم حق جو ذڪر ڪندو رهہ. پريم جي آگ ٻار ۽ پچرندو رهہ.
شيراز جو عارف يعني حافظ شيرازي چوي ٿو.
"منهنجو من ذڪر جي گهيري ۾ نواس ڪري ٿو ان لاءِ تہ محبوب جي زلف جي ڳنڍ کي کولي".

Scanned by CamScanner

حافظ جو ورڪ جي لوح محفوظ (وڌائڻ، تقدير) يا الاهي تقدير آهي ۽ جو الاهي رازن جو ڄاڻو آهي.

ڪرم فرمائي اسان کي اتساهه ٿو ڏياري جيئن اسين ايشور جي سمرڻ ۾ لڳا رهون.

هن طالبن يا سالڪن جي ٽولي کي پريرت ڪرڻ لاءِ انادي ڳجهه بيان ڪيو آهي.

چوي ٿو ته صبح هجي يا شام، رات هجي يا ڏينهن منهنجو من ذڪر جي گهيري ۾ رهي ٿو.

منهنجو من ذڪر جي گهيري اندر رهي ٿو جيئن پرينءَ جي وارن جي پيچ جي ڳنڍ کولي سگهي.

هن وجود جي زلف جو پيچ صورت آهي، وجود جي حقيقت کي ظاهر ڪرڻ ۾ ئي دانائي آهي.

تنزل (صوفياڻو اصطلاح، هڪ منزل صوفين جي، ضد: عروج) جي حقيقت کي کولڻ ڏکي ڳالهه آهي، پر عارف ان کي کولي سگهي ٿو.

هن وجود جي ڳجهارت ظاهر نه ٿيندي جيسين طالب گياني نٿو بڻجي.

هيءَ هستي گنبذ مثل آهي جنهن کي دروازو ڪونهي. اهو اهڙو مضبوط آهي جهڙو خيبر جو قلعو (جو صوفين جي اڳواڻ علي رضہ فتح ڪيو).

مومنن جي امير حضرت علي رضہ جي همت ئي اهڙي قلعي کي ڪيرائڻ آسان ڪندي.

ان ڪري ئي آيل آهي ته علي رضہ جهڙو ڪو جوان مرد ڪونهي، ڇو ته هو ئي هستيءَ کي پاڙون پٽي سگهي ٿو.

Scanned by CamScanner

هن جي هدايت يا ارشاد هيٺ هر دور ۾ اولياءَ هن وجود جي قلعي کي ڊاهي ڇڏين ٿا.
خوديءَ جو قلعو خيبر جي قلعي وانگر آهي، بي شڪ حضرت علي رضہ جي همت اڳيان ان کي ڪيرائڻ آسان آهي.
تون جلد از جلد هستيءَ جي ڪوٽ کي ڊاهہ ۽ ڪنهن محبت ۽ ميا جي ڏٽيءَ جو پلاند پڪڙ.
خوديءَ جي ڪوٽ کي نابود ڪر، نفس کي قتل ڪر ۽ جان کي زنده رک.
خوديءَ جي قلعي جو بنياد اکوڙي ڇڏ. ان لاءِ تہ توتي الوڪ ڳجهہ ظاهر ٿين.
اي طالب! لڳاتار ذڪر جي ڪهاڙيءَ سان هستيءَ جي قلعي کي پيجي پورا ڪر.
هيڪڙائيءَ جي راز کولڻ جي اميد سان ٻانهپ جي وهم جي قلعي تي ڪهاڙو هلاءِ.
تنهنجو ذڪر ئي دوئيءَ جي ٻنڌڻن کي ٽوڙيندو ۽ وهمي هستيءَ کي پيجي ڇڏيندو.
وشواس پريل ذڪر کان سواءِ تنهنجي وهمي هستي ڪيئن ٿي نابود ٿي سگهي؟ ڪوشش ڪر.
پاڻ پتوڙ جيئن حق جو سدائين ذڪر ڪندڙ ٿئين ۽ قيامت جي ڏينهن جي دهشت کان محفوظ رهين.
مردن وانگر ظاهري يا باطني طور ذڪر ڪر جيئن پوتر آتمائن وانگي هنجي نور جو آئينو بڻجين.

Scanned by CamScanner

جڏهن تنهنجو من آئيني مثل صاف ٿيندو تڏهن پنهنجي اندر الاهي نور جو تجلو پسندين.
تنهنجو من ايشوري جوت سان چمڪندو ۽ تنهنجي وسوسن جي باهه ٿلواڙي ٿي پوندي.
پوءِ جنهن به صورت ڏانهن منهن ڦيريندين روحاني روشني جلوه گر ٿيندي.
خدا جي ذڪر ۾ محو رهه بندا! ڪوشش جي مقام تي محڪم پير رک.
لڳاتار ذڪر ڪرڻ جي دامن کي هٿان نه ڇڏ، جيئن تنهنجون سڀ مشڪلون حل ٿين.
عاشقن جي سلطان حضرت شاهه صاحب ڀٽائي رح چيو آهي:
سڏن مٿي سڏڙا، واڪو هڏ م لاءِ،
من ڪا ڪوڪ سنداءِ، ڪوهياري ڪن پوي.
هن برهم گيانين جي اڳواڻ ۽ عشق جي بادشاهه پريم جي واٽ ۾ پريمين جي رهبر.
جنهن جي ڪلام جون موجون الاهي رازن جون مهراڻ آهن ۽ جنهن جو هر هڪ بيت الاهي رازن جي شراب جو پيالو آهي.
جن جا بيت بيت ناهن پر مستيءَ جي دنيا آهن ۽ حق جي هيڪڙائي ۾ اعتقاد رکندڙن لاءِ مدهوشيءَ جي هڪ نهر.
سندس هڪ هڪ حرف سراسر سوز آهي ۽ هنجو هر هڪ لفظ مجازي نما هوندي به حقيقت پريو آهي.

Scanned by CamScanner

جيڪڏهن هن جو پلارو نالو زبان تي آڻيندين تہ ”عبد“ (ٻانهو) ڪي ”لطيف“ (خدا جو صفاتي نالو) سان ڪٽي جوڙ (يعني عبداللطيف).
الست (آد) جي اوچي پد ڪي سينگاريندڙ شاهن جي شاهہ اسان جي شوق ۾ اضافو آڻڻ لاءِ فرمايو آهي:
اي ابدي وصل جا طالب! ڪڏهن ڪڏهن من جي ڀاو وچان زاري ڪندو رهہ.
پل پل ۾ محبوب ڪي جيءَ جان سان ياد ڪندو رهہ ۽ هن ساجن ڪي هزارن تمنائن سان سڏيندو رهہ.
قرآن شريف ۾ آيل آهي ”خدا ڪي سڏ ڪر“. اي مانوارا! هن جي ذڪر ڪندي بيزار نہ ٿيءُ.
رات ڏينهن گهٽي سڪ ۽ صدق وچان پنهنجي اپائڻهار ڪي ياد ڪندو رهہ.
هر گهڙيءَ روئيندو رهہ ڇو تہ اها زاري روح ڪي ترقيءَ جي منزل طرف نيندي.
تنهنجون پڪارون ويرٿ ڪونہ وينديون، آخر اهي تنهنجي پريتم جي ڪن پونديون.
اهي درد ڀريون دانهون ۽ ڪوڪون ساجن جي ڪن نيٺ پونديون، غم نہ ڪر.
اهي درد ڀريون دانهون محبوب وٽ قبول پونديون آهن جنهن جو ثبوت آهي، وياڪل جو جواب ڪير ڏيندو.
دردن ڀري دل جي پڪار ايشور ڪي قبول پوي ٿي.
ان ڪري ئي رب لطف وچان فرمائي ٿو ”منڙا گهر تہ گهرانءِ“.

Scanned by CamScanner

اي سچا شرڌالو ذڪر ڪريو، اي عاشق سڪ سان ذڪر ڪريو.
خدا فرمايو، بندو منهنجي ياد ڪري ٿو ۽ مان هن جي ياد ڪريان ٿو ۽ ايتري حد تائين جو هو مون سان محبت ڪرڻ لڳي ٿو.
اي غمزده ذاڪر! ٻڌ توکي خداوند ڪريم وصال جو شيي سماچار ڏنو آهي.
ڪنهن ٻہ رنج ملال کان سواءِ درد ڀريون آهون ڀر، پنهنجو پيالو الله جي عشق جي شراب سان لبريز ڪر.
ڪڏهن تہ تنهنجي آهہ دوست جي ڪن تي پوندي تون مغز (اصل) کي وٺ ۽ کل يا ڇلڪي (ڦوڳ يا ظاهر دنيوي چيزون) کي پري ڪر.
آخري دم تائين پالڻهار جي پاڪ ذڪر کان سواءِ ٻيو ڪو دم نہ کڻ.
پنهنجي دمن جي سنڀال ڪرڻ طالبن تي فرض آهي، جي سچ پچ مرد آهن تن جو مقصد هوندو آهي دمن جي سنڀال ڪرڻ.
خدا انهن جي حق ۾ جي دمن جي خبر رکن ٿا چيو آهي "هو پنهنجي نماز ۾ سدائين محو آهن".
نماز پڙهڻ وقتائتو فرض آهي پر دمن جي سنڀال رکڻ لازمي فرض آهي.
اهو سالڪ جيڪو لازمي فرض جو پالن نٿو ڪري تنهن جي وقتائتي فرض کي قبول نہ ٿو ڪيو وڃي.
ڳالهہ اتي ختم ٿي اي دوست جي درسن جا پياسي "سائين جي سمرڻ کان سواءِ ساهہ نہ کڻ".

پورو ٿيو

Scanned by CamScanner

حضرت نصیر محمد صاحب فقیر صوفی القادری

Scanned by CamScanner

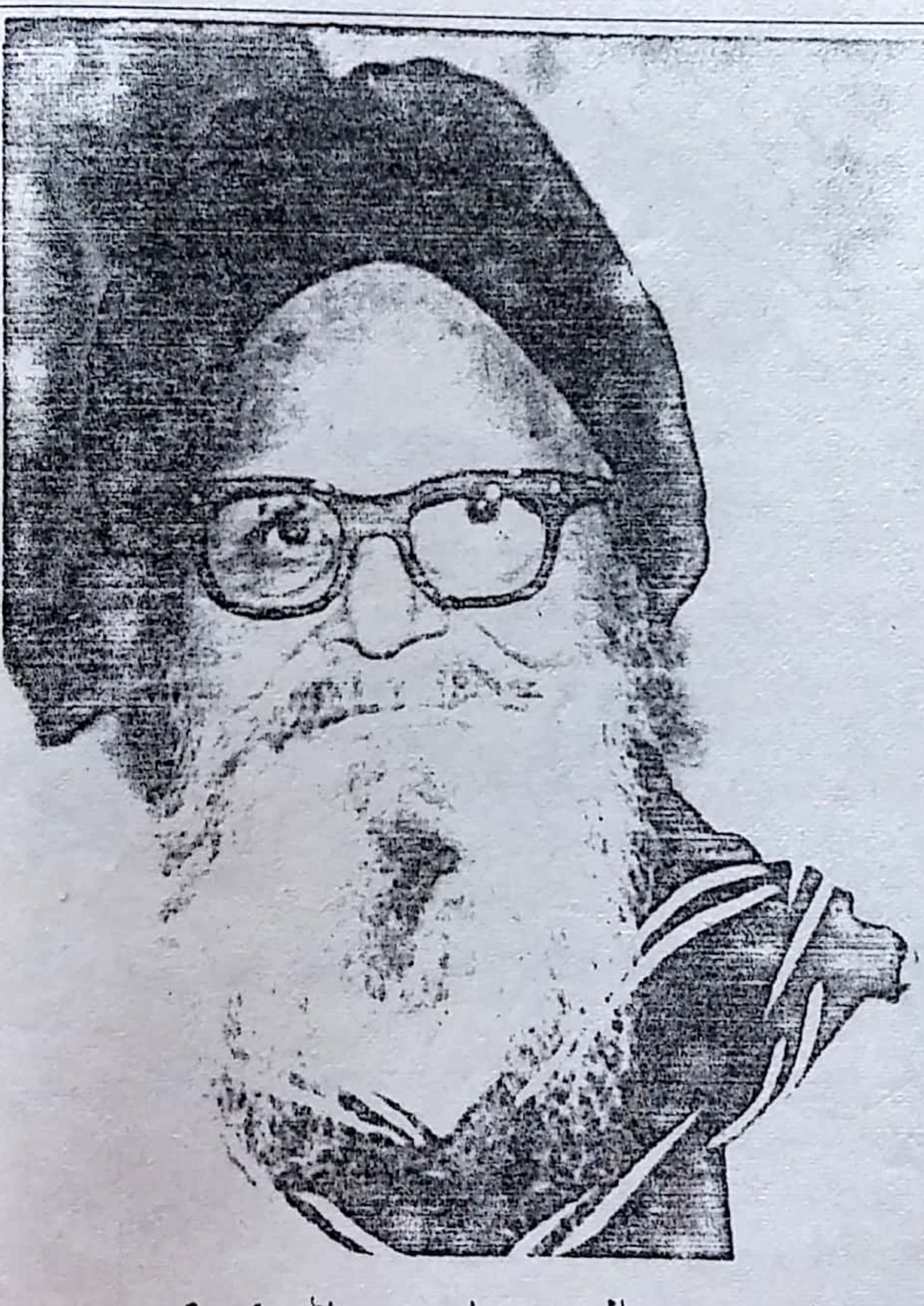

صوفي سنت سائين ٽوسرام ڪيسواڻي 'جوڳي بابا'
جنم: ١٥-٨-١٨٩٧ روهڙي (سنڌ)

بهر میل خاطر دلهای او — شد تمامی نظم با جبر نکو

از ده رجب سال خوش تبار — یک هزار و دو صد و شصت و چهار

نهر بحرش نام کردم ای فلان — جرعهٔ مثنوی دین نهر آن

یا الهی حرمت پیغمبری — گشته بر سروران دین سروری

حرمت عترت جمیلهٔ قدر او — آنکه اکب نور گرد بدر او

حرمت هر چار اصحاب کرام — که براه دین نمودند اهتمام

حرمت هر دوازده خلفای دین — رهبران راه عرفان و یقین

حرمت سرتاج جمله اولیا — پیر محی الدین سر اهل صفا

حرمت سلطان مرندی امیر — شاه قطب الدین قلندر دستگیر

حرمت هر خاص محرم راز عشق — حرمت هر طالب پرواز عشق

بارشی عشق و محبت را ببار — بر زمین شوره دل این خاکسار

بیشتر از بیش جان جانان را نما — منزلات معنوی اصفیا

ظاهرم با شرع دستاری بجش — باطنم با عشق همرازی بجش

جرعهٔ از جام تعشق کن کرم

حرمت هر اولیای محترم

تمت هذه النسخة المسماة بنهر البحر تحریر تاریخ دهم ربیع الاول سنه ۱۲۶۵ هجری

مثنوي "نهرالبحر" جو آخري صفحو

Scanned by CamScanner

شجرو

- خليفو محمد محسن
  وصال ١٢٥٩ھ
  - فقير قادر بخش بيدل
    وصال ١٢٨٩
    - فقير محمد محسن
      بيكس
      (وصال ١٢٩٨ھ)
    - غلام فريد
      (ڇمندي فوت ٿيو)
      - خليفو بيگ محمد (اول)
        - آخوند عبدالله
          - خليفو غلام لطيف
            - خليفو راڻا بخش
            - حيدر بخش
            - سبحان بخش
              - عبداللطيف
              - عبدالله
              - قادر بخش
              - محمد محسن
              - واحد بخش
          - خليفو بيگ محمد (ثاني)
            - غلام نجف
            - غوث بخش
            - امام بخش
    - امام بخش
      (ننڍي هوندي فوت
      ٿيو)

Scanned by CamScanner

مسجد ۽ مزار جو ٻاهريون ڏيک

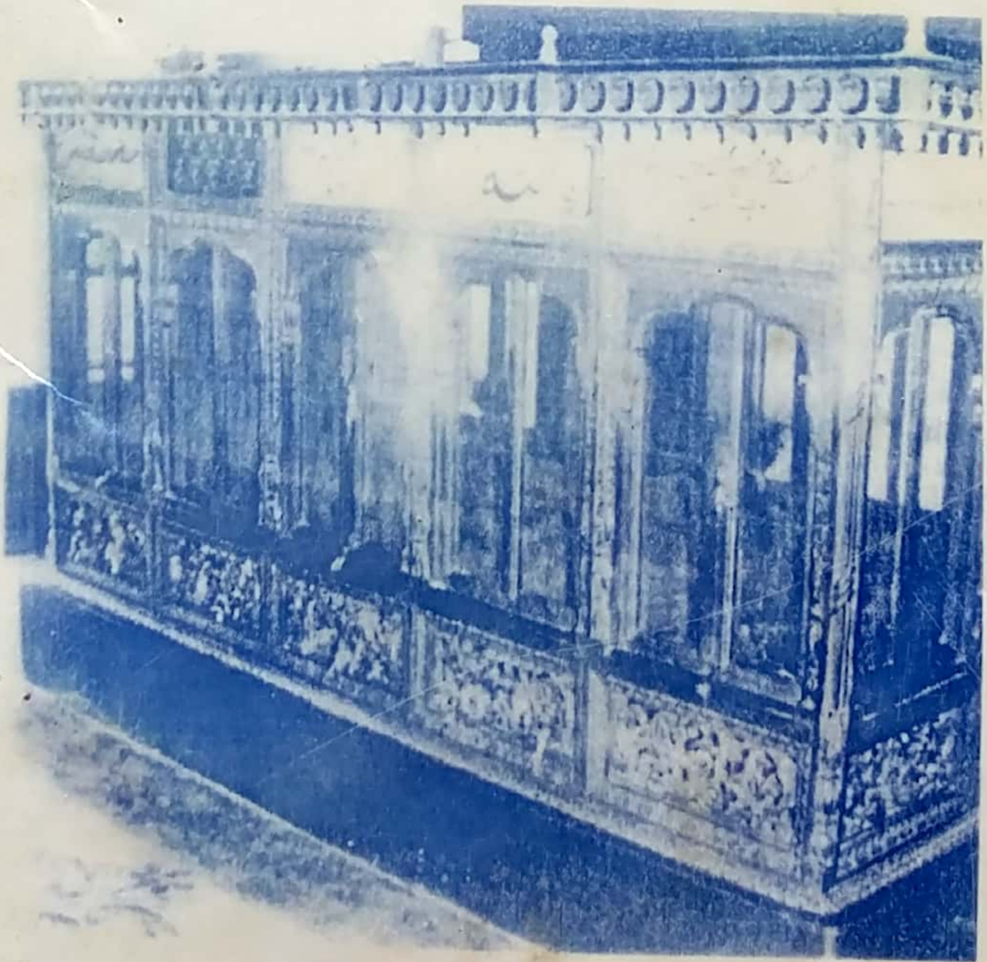

فقير بيدل ۽ بيڪس جي مزار جو اندريون ڏيک

Scanned by CamScanner